

Sotsiaalne küünarnukitunne

Oleme üheskoos tublisti tööd teinud. Kui nüüd lisaks pensioni-, ravi- ja töötuskindlustusele saab seadustatud ka tööõnnetus- ja kutsehaiguskindlustus, võiks Eesti julgelt ette võtta Euroopa Nõukogu sotsiaalkindlustuskoodeksi ratifitseerimise.

Millise suurepärase uudise saaks sellest rubriiki "Eesti edust euroteel"! Umbes säherdune võiks ehk olla ühe õige bürokraadi hinnang meie sotsiaalkindlustussüsteemi loomisele, kui püüda rollimängu sisse elada.

Tegelikult ei ole meil muidugi vaja luua sotsiaalkindlustust Euroopale. Seal on see ammu olemas. Sotsiaalkindlustust on tarvis meie oma inimestele. Kes paraku saavad kord nii vanaks, et enam tööl ei käi; kes paraku jäävad teinekord haigeks ja vajavad arstiabi; kes paraku võivad jääda tööta või – hoidku jumal selle eest! – sattuda tööõnnetusse ning vajada töövõime taastamiseks rehabilitatsiooni. See on sotsiaalkindlustuse tegelik sisu ja tähendus iga inimese jaoks.

Enamik sotsiaalkindlustuse liikidest – erandina vaid kogumispension – põhineb ühel ja samal arusaamal ühiskonnast. Seda arusaama kutsutakse rahvusvahelises sõnapruugis solidaarsuseks. Maakeeles on see lihtsalt küünarnukitunne.

Seega sotsiaalkindlustussüsteemi ülesehitamine ei ole olnud mitte ainult ühe või teise kindlustusliigi loomine, vaid ka sotsiaalse küünarnukitunde loomine. Mõeldes tagasi meie ühisele tihedale tööle, võiks öelda, et viimane oli kogu probleemistiku keerukaim tahk. Õnnestus ju järelevalve ja pealekaebamise ühiskonna viiekümne aastaga see küünarnukitunne suuresti välja suretada, olgugi et laulupeod aitasid süsi hõõgvel hoida. Suhtumine solidaarsusse on ka praegu kahetine: on inimesi, kes küünarnukitunnet tunnevad ja pakuvad, ja teised, kes ei tee seda mitte.

Kui sageli on kuulda mõtteavaldusi, et saagem enne rikkaks, oodakem majandusõitseng ära, küll siis jätkub ka abivajajatele jagada... Aga küsimus ei ole rikkuses, küsimus on ühiskonna hinnangutes ja suhtumises.

Olen kindlalt veendunud, et ka seesuguses ühiskonnas, kus ei olda kuigi jõukad, saab jõudumööda luua sotsiaalset küünarnukitunnet. Selleks aga, et sotsiaalkindlustust korraldada ja meile kõigile kindlustunnet tagada, peab ühiskond aru saama selle vajalikkusest. Sotsiaalse küünarnukitunde olemuse mõistmine ja selle väärtustamine määrab ära kogu ühiskonna arengutaseme.

Ja veel. Tahan teid kõiki tänada meeldiva ja tulemusliku koostöö eest. Ei me ette tea, millal see jätkuda võib – maakera on ju ümmargune.

Eiki Nestor

Sotsiaalminister 1999. a märts – 2002. a jaanuar

Sotsiaalkaitse Eestis – saavutused ja väljakutsed

Pille Liimal

Sotsiaalministeeriumi nõunik

Eesti sotsiaalkaitse süsteem on iseseisvusaastatega saanud üsnagi nüüdisaegse ja euroopaliku ilme, kus on oma koha leidnud nii sotsiaalkindlustus kui hoolekanne.

Uued väljakutsed sotsiaalkaitstes on seotud eelkõige mitme kõigile hästi teada tendentsiga: demograafilise olukorra muutumine (majanduslikult aktiivsete inimeste ja ülalpeetavate suhtarvu järsk langus); tervishoiukulutuste kasv, mis on tingitud rahvastiku vananemisest ja inimeste suurenevatest nõudmistest raviteenustele, aga ka keerulisematest ja kallimatest raviviisidest ja meditsiinitehnika kiirest arengust; töö muutunud iseloom ja kõrge tööpuudus; mitmekesised pereelu vormid, peresuhted ja soorollid. Traditsioonilised lahendused ei taha muutunud olukorda enam sobida. Eesti suhteliselt kiiresti üles ehitatud sotsiaalkaitse süsteem on jõudnud punkti, kus tuleb kriitiliselt hinnata seatud eesmärkide ja valitud vahendite tulemuslikkust, vajadusel eesmäärke täpsustada ja vahendeid täiustada.

Käimasolev pensioni- ja tervishoiureform on vaieldamatult Eesti kaasaegse sotsiaalpoliitika kõige ulatuslikumaks ja struktuursemaks uuenduseks. Ent sotsiaalkaitse süsteem on täienenud ka töötuks jäämise riski vastu kindlustamise, puuetega inimeste integratsiooni toetavate sotsiaaltoetuste ja kuriteoohvritele kahju korvavate hüvitistega. Muudatusi on läbi teinud peretoetused ja toimetulekutoetus.

Ajakirja Sotsiaaltöö käesoleva numbri eesmärk on anda ülevaade Eestis tänaseks rakendunud või rakendamisejärgus sotsiaalkindlustuse ja toetuste skeemidest ning sotsiaalkaitset korraldavatest uutest seadustest ja seadusemuudatustest, samuti Euroopa mõjust Eesti sotsiaalpoliitika kujunemisele.

Ajakirja erinumbrisse kogutu on ühtlasi katse lahti mõtestada ühe või teise täna toimiva sotsiaalkindlustushüvitise või toetuse liigi eesmärki, põhimõtteid ja olemust, nende omavahelisi erinevusi ja sarnasusi. Ajakirja *Sotsiaaltöö* käesoleva numbri koostajad loodavad, et nende kaante vahele kogutu on hakatuseks sotsiaalkaitse skeemide lihvimisele, et luua eeldused senisest paremini läbi mõeldud ja omavahel seotud abinõude rakendamiseks.

Edasise töö märksõnad on eelkõige sotsiaalkaitse skeemidesse tööhõivet soodustavate ja inimeste omaalgatust toetavate stiimulite sissekirjutamine, rahaliste toetuste ja teenuste tihedam sidumine, puuetega inimeste rehabiliteerimise osatähtsuse suurendamine.

Pensionireformi kolm sammast

Eesti on oma pensionisüsteemi reforminud tegelikult juba 1990. aastast, alustades riiklike elatusrahade süsteemi ja sotsiaalfondi loomisest ning lõpetades tänavu 1. märtsist rakenduva kohustusliku kogumispensioni skeemiga.

1997. aastast on pensionireform järginud valitsuse heaks kiidetud *Pensionireformi kontseptuaalseid aluseid*, millega võeti suund kolmesambalise pensionisüsteemi rajamisele. Kolmesambaline pensionisüsteem maandab paremini rahvastiku vananemisest, majandus- ja poliitilistest arengutest tulenevaid riske pensionisüsteemi jätkusuutlikkusele.

I samm tähendab riiklikku solidaarset pensionikindlustust, mille kaudu tänased maksumaksjad maksavad pensioni tänastele pensionäridele. Riikliku pensioni ülesandeks on endiselt tagada vanaduses kaitse vaesusriski vastu, aga ka tövõime kaotuse või toitjakaotuse korral. Riiklik pension on läbi teinud mitmeid uuendusi – tõstetud on pensioniiga, tugevdatud kindlustusprintsipe ning seost sissemaksete ja hüvitiste suuruse vahel.

Maksumaksjate ja pensionäride suhtarvu halvenedes on oht, et riiklike pensionide suurus väheneb. Siit ka vajadus pensionikindlustuse II ja III samba järele.

II samm tähendab kohustuslikku kogumispensioni, mis võimaldab tänastel töötajatel vanaduspõlveks riigipensionile lisa hankida. Kogumispensioniga ühinenud maksavad oma palgast 2% valitud pensionifondi, millele riik lisab omalt poolt veel 4% sotsiaalmaksust.

III samm kujutab endast täiendavat kogumispensioni, mida inimene võib koguda vabatahtlikult. Riik toetab vabatahtlikku pensionikogumist maksusoodustustega. Seni on täiendava kogumispensioniga liitunud umbes 7% maksumaksjatest.

Reformitud riigipension

Vilja Kuzmin

Sotsiaalministeeriumi sotsiaalkindlustuse ja toetuste osakonna peaspetsialist

Riiklik pensionikindlustus tagab inimesele sissetuleku vanaduse, töövõimetuse ja toitjakaotuse korral. Laias laastus jagunevad Eestis riiklikud pensionid kaheks: **tööpanusest sõltuvad pensionid** (vanadus-, töövõimetus- ja toitjakaotuspension) ning kõigile tagatud **miinimum ehk rahvapension**.

Riikliku pensioni ehk pensionikindlustuse I samba uued põhimõtted sätestati 1. aprillist 2000 jõustunud riikliku pensionikindlustuse seadusega. Neist olulisimad on:

- pensionisüsteemi muutmine kindlustuspõhiseks – pensioniõiguse ja pensionide suuruse sidumine tööpanusega ehk isikustatud sotsiaalmaksuga
- pensioniea tõstmine ning meeste ja naiste pensioniea järk-järguline võrdsustamine - 63 aastat aastaks 2016
- pensionide suurendamiseks kindlate reeglite kehtestamine, mis tähendab indekseerimist alates 1. aprillist 2002. Indekseerimise aluseks on tarbijahinnaindeksi kasv ja sotsiaalmaksu pensionikindlustuse osa (20%) laekumise kasv

1. jaanuaril 2002 jõustunud riikliku pensionikindlustuse seaduse uue terviktekstiga sätestati uus pensioniliik - edasilükatud vanaduspension - loobuti riiklike elatusrahade seaduse alusel tähtajatult määratud invaliidsusgruppide läbivaatamisest ning viidi sisse kogumispensioni rakendamisest tulenevad muudatused.

Õigus pensionile. Riiklikule vanaduspensionile on õigus inimesel, kellel on vähemalt 15 aastat Eestis omandatud pensionistaaži. Töövõimetuspensionile saamiseks on nõutav 0 – 14 aastat Eestis omandatud pensionistaaži, sõltuvalt inimese vanusest pensioni määramise algtähtajal ja toitjakaotuspensionile puhul toitja vanusest surmapäeval. Õiguse rahvapensionile määrab Eestis elamise aeg.

Vanaduspension koosneb:

- **põhiosast**, mille praeguse suuruse – 410 krooni - kinnitas Riigikogu 2002. aasta riigieelarve vastuvõtmisel
- **staažiosakust**, mis sõltub sellest, kui palju on kogunenud kuni 31. detsembrini 1998. pensioniõiguslikku staaži ehk tööaastaid ja töötamisega võrdsustatud aastaid (nt laste kasvatamine, ajateenistus jms)
- **kindlustusosakust**, mille suurus sõltub sellest, kui palju on pensioni taotleja sissetulekult makstud sotsiaalmaksu alates 1. jaanuarist 1999.

Aasta-aastalt kindlustusosaku osatähtsus kasvab, mis tähendab, et riikliku vanaduspensionile suurus sõltub üha enam sellest, kui palju on konkreetse inimese eest makstud sotsiaalmaksu ehk teisisõnu, kui suur on olnud tema palk kogu tööelu vältel. Igaühe tööpanuse arvestamine pensioni arvutamisel on siiski suhteline, mitte absoluutne: inimese sissetulekult makstud sotsiaalmaksu summat võrreldakse riigi keskmiselt palgalt makstud sotsiaalmaksu summaga. Riiklikus pensionikindlustuses toimub ümberjagamine kõrgemapalgalistelt madalapalgalistele - pensioni baasosa on kõigil ühesugune ega sõltu inimese palgast. Samuti on seadusega tagatud minimaalne vanaduspension (praegu 800 krooni).

Kogumispensionisüsteemiga liitunud võetakse riikliku pensioni kindlustusosaku arvutamisel arvesse üksnes riiklikku pensionikindlustusse kantud sotsiaalmaksu osa (16%), mistõttu liitunu riiklik pension jääb sellevõrra väiksemaks. Samas on II sambaga ühinejale igal juhul tagatud pensioni baasosa täies ulatuses ning miinimumpension.

Ennetähtaegne vanaduspension tagab sissetuleku inimestele, kes on jäänud töötuks vahetult enne pensioniiga ega leia enam tööd. Ennetähtaegsele vanaduspensionile võib jääda kuni kolm aastat enne õiget pensioniiga, kuid sel juhul vähendatakse pensioni suurust iga varem pensionile jäädud kuu eest 0,4% võrra. Töötamise korral ennetähtaegset vanaduspensionit ei maksta. Pensioni vähendus on püsiv, kuna ennetähtaegset vanaduspensionit ei arvutata hiljem ümber tavaliseks vanaduspensioniks.

Edasilükatud vanaduspension annab võimaluse suurendada oma vanaduspensionit pensioni määramise aja edasilükkamisega. Edasilükatud vanaduspensionit puhul suurendatakse pensionit 0,9% võrra iga kuu eest, mille võrra inimene oma pensioni taotlemist edasi lükkab.

Töövõimetuspensionile on õigus inimesel alates 16. eluaastast kuni vanaduspensionini, juhul kui töövõime kaotus on 40 –100 protsenti. Töövõimetuspensionit arvutamise aluseks võetakse suurem järgmistest vanaduspensionidest:

- püsivalt töövõimetule inimesele arvutatud vanaduspension töövõimetuspensionit määramise hetkel
- vanaduspension 30 aastase pensioniõigusliku staaži korral.

Töövõimetuspension moodustab töövõime kaotusele vastava protsendi pensionit arvutamise aluseks võetud eelnimetatud suurusest. Täiendava garantiina tagatakse töövõimetuspensionit maksmine rahvapensionit määras, kui isikule arvutatud tegelik pension osutuks sellest väiksemaks. Sellega kindlustatakse miinimumsissetulek töövõimetutele isikutele, kellel on täidetud vajalik staažinõue.

1. jaanuarist 2002 jõustunud seaduse kohaselt ei ole inimestel, kellele riiklike elatusrahade seaduse alusel oli invaliidsusgrupp määratud tähtajatult (st eluaegselt), vaja läbida uut ekspertiisi. Nende invaliidsusgrupp loetakse vastavaks vanaduspensionieani määratud püsiva töövõimetusega järgmiselt:

- I invaliidsusgrupile vastab töövõime kaotus 100%;
- II invaliidsusgrupile vastab töövõime kaotus 80%,
- III invaliidsusgrupile vastab töövõime kaotus 60%.

Samas on isikul õigus soovi korral nõuda uut ekspertiisi ja töövõime kaotuse protsendi kindlakstegemist riikliku pensionikindlustuse seaduse alusel.

Toitjakaotuspensionile õigust omavatele pereliikmetele määratakse ühine pension. Toitjakaotuspensionit arvutamise aluseks võetakse suurem järgmistest vanaduspensionidest:

- toitja arvutatud vanaduspension
- vanaduspension 30-aastase pensioniõigusliku staaži korral.

Toitjakaotuspensioni suurus määratakse protsendina pensioni arvutamise aluseks võetud pensioni eelnimetatud suurusest ja sõltuvalt ülalpeetavate perekonnaliikmete arvust järgmiselt:

- ühele perekonnaliikmele 40%;
- kahele perekonnaliikmele 70%;
- kolmele või enamale perekonnaliikmele 100%.

Rahvapension tagab miinimumpensioni neile vähemalt 63-aastastele inimestele, kel ei teki õigust tööpanusest sõltuvalt pensionile ja kes on elanud Eestis vähemalt viis aastat vahetult enne pensioni taotlemist.

Töövõimetutele inimestele, kelle töövõime kaotuse protsent on 40 – 100, kuid kellel puudub töövõimetuspensioni määramiseks vajalik tööstaaž, makstakse rahvapensioni töövõime kaotuse protsendi ulatuses, kui nad on elanud Eestis vähemalt ühe aasta enne pensioni taotlemist.

Samuti määratakse toitja kaotuse korral tema ülalpidamisel olnud perekonnaliikmetele vastav protsent rahvapensionist, kui toitjal nõutava pensionistaaži puudumise tõttu ei ole neil õigust toitjakaotuspensionile, kuid toitja oli elanud Eestis vähemalt ühe aasta enne surma.

Rahvapensioni ei määrata ning määratud rahvapensioni maksmine lõpetatakse, kui isik saab mõne teise riigi pensioni.

Eesti vanaduspensionid vastavad täna Euroopa sotsiaalharta ja Euroopa sotsiaalkindlustuskoodeksis nõutud miinimumtasemele, milleks on 40% meeslihttöölise keskmisest netopalgast. Eesti on sotsiaalharta vastava artikli ratifitseerinud ning võtnud endale kohustuse seda taset hoida. Rahvastiku kiiret vananemist arvestades ei ole kerge ülesanne, mistõttu on tänastel töötajatel vanaduspõlve kindlustamiseks kindlasti vaja pensioniks säästa nii II samba ehk kogumispensioni kui ka III samba ehk täiendava kogumispensioni abil.

Säilitatud pensionid

Iga pensionitõusu järel arvutatakse kõik riiklikud pensionid ümber. Ometi ei pruugi kõik pensionid ühevõrra tõusta või ei tõuse need üldse. Miks mõnedel juhtudel pension ei suurene või suureneb oodatust vähem?

Riikliku pensionikindlustuse reformi ja mitme seadusemuudatuse tulemusena on muutunud eri liiki pensionite arvutamise alused, samuti on tühistatud või lisatud tööpanusest sõltumatuid pensionilisasid. Paraku tähendaks uute reeglite järgi pensioni arvutamine nii mõnelgi juhul pensionärile tema pensioni vähenemist. Sellise olukorra vältimiseks on seaduse muutmisel alati tagatud, et **kui uute reeglite alusel ümberarvutatud pension osutub senisest väiksemaks, jätkatakse pensionärile pensioni maksmist endises suuruses.**

Neist nn säilitatud pensionitest moodustavad suure osa riiklike elatusrahade seaduse kehtimise ajal määratud töövõimetuspensionid ja toitjakaotuspensionid, sest praegune pensionivalem erineb varasemast pensioni arvutamise korrast. Säilitatud suuruses töövõimetuspensioni saab ligi 19 000 ning toitjakaotuspensioni ligikaudu 16 000 inimest.

Pension

Pensionid on endises suuruses säilitatud ka neile pensionäridele, kellel oli riiklike elatusrahade seaduse alusel õigus pensionilisale (näiteks mittetöötaval vähemalt 80-aastaselt pensionäri), kuigi hetkel kehtiv seadus seda enam ette ei näe. On ka pensionäre, kellele varem kehtinud seaduse alusel määratud pensioniliike ei ole täna enam olemas – neilgi on õigus juba kord määratud pensioni edasi saada.

Näiteks ei määrata ega maksta alates 1. jaanuarist 2002 enam toitjakaotuspensionide üle 3-aastast last kasvatavatele töövõimelistele mittetöötavatele isikutele. Varem oli toitjakaotuspensionile õigus kuni 14-aastase lapse mittetöötaval kasvatajal.

Muudatus on põhjendatud, kuna toitjakaotuspensionide ülesandeks on tagada sissetulek toitja ülalpidamisel olnud isikutele, kes oma alaealisuse, töövõimetuse või kõrge eea tõttu ei suuda ise endale ülalpidamist teenida. Samuti peab õigus toitjakaotuspensionile olema seotud pereliikmete vastastikuse ülalpidamiskohustusega (perekonnaseaduse kohaselt on abikaasa kohustatud teist abikaasat ülal pidama raseduse ajal ja kuni lapse 3-aastaseks saamiseni), seega ei saa selle pensioniliigi ülesanne olla sissetuleku tagamine isikutele, kes ei tööta vabal tahtel või tööturu olukorra tõttu. Sellegipoolest on nende inimeste kaitseks, kellele on varem kehtinud reeglite kohaselt juba toitjakaotuspension määratud, õigustatud saada seda pensioni kuni lapse 14-aastaseks saamiseni või isiku tööle asumiseni. Uued pensionid määratakse aga juba täna kehtiva seaduse alusel.

Hetkel on Eestis ligi 48 000 pensionäri, kellele makstakse kõrgemat pensioni, kui oleks neil õigus saada kehtiva seaduse järgi.

Kuna aga pensioniosakute aastahinde tõusu või pensionite indekseerimise korral arvutatakse säilitatud pensioni saajal pension ümber ikkagi täna kehtiva riikliku pensionikindlustuse seaduse alusel, ei pruugi neil inimestel reaalselt saada pension teistega ühevõrra suurenda või ei suurene see üldse.

Sotsiaalkindlustusameti töö

Küllli Pedak

Sotsiaalkindlustusameti peadirektor

Sotsiaalkindlustusameti ülesandeks on riiklike pensionide, hüvitiste ja toetuste määramise ja maksmise korraldamine oma kohalike asutuste kaudu. Samuti analüüsib ja planeerib amet pensionide, toetuste ja hüvitistega seotud kulusid, korraldab psüühiliste erivajadustega inimeste hoolekandeteenuseid, teeb ettepanekuid sotsiaalkindlustusvaldkonna õiguslikuks reguleerimiseks.

Sotsiaalkindlustusametil on neli piirkondlikku pensioniametit, kelle ülesandeks on määrata riiklike pensione, hüvitisi ja toetusi, teha püsiva töövõimetus ekspertiisi ja määrata puude raskusastet arstliku ekspertiisi alusel, samuti teavitada oma tegevuspiirkonna elanikke hüvitistest ja toetustest.

Sotsiaalkindlustusametis on kaheksa osakonda kokku 76 töötajaga. Lisaks aastaid tegutsenud struktuuriüksustele, nagu pensionide ja toetuste osakond, finantsosakond ja üldosakond, on viimastel aastatel olulise tähtsuse omandanud infotehnoloogia-, pensionikindlustuse registri, arstliku ekspertiisi, välissuhete- ja siseauditi osakond.

Sotsiaalkindlustusameti infosüsteem on andmetöötluse mahu poolest üks suuremaid riigi infosüsteeme. Ta sisaldab andmeid pensionäride, peretoetuste ja puuetega inimeste sotsiaaltoetuste saajate ning kõigi töötajate kohta. Perioodiliselt vahetatakse andmeid rahvastikuregistri, Maksuameti, Eesti Haigekassa, Eesti Posti ja pankadega, samuti paljude omavalitsustega.

Riiklik pensionikindlustuse register võeti kasutusele 2000. aastal. Register kogub ja säilitab pensionikindlustatute andmeid tööandjate, füüsilisest isikust ettevõtjate ja riigi poolt makstava sotsiaalmaksu kohta. Kord aastas teatab register riikliku pensionikindlustuse seaduse kohaselt igale kindlustatule tema kohta registris olevad sotsiaalmaksualased andmed, millest sõltub inimese pension. Register sisaldab andmeid ligikaudu 1,5 miljoni inimese kohta.

Vastutusrikas valdkond on ka töövõimetus ja puude arstlik ekspertiis ja psüühiliste erivajadustega inimeste riiklik hoolekanne. Selle valdkonna suunaja ja koordineerija on **arstliku ekspertiisi osakond**.

Kaasaegseks ja arenevaks tööloiguks on suhted teiste riikidega. Neid ülesandeid täidab **välissuhete osakond**. Käesolevaks ajaks on sõlmitud sotsiaalkindlustuslepingud Läti, Leedu, Ukraina ja Soomega. Lepingud hõlmavad sotsiaalkindlustushüvitisi ajutise töövõimetus, raseduse ja sünnituse korral, samuti pensione, töötutoetusi, matuse- ja peretoetusi.

Sotsiaalkindlustusameti tegevus puudutab kõiki Eesti inimesi sünnist surmani: selle süsteemi kaudu saab pensioni või toetust üle 370 000 pensionäri, rohkem kui 100 000 puuetega inimest, ligikaudu 200 000 lastega peret. 2002. aastal makstakse pensioniteks, hüvitisteks ja toetusteks 9,7 miljardit krooni.

Pensioniametite tegevuspiirkonnad

Tallinna Pensioniamet: Harju, Rapla ja Järva maakond

Tartu Pensioniamet: Tartu, Jõgeva, Põlva, Valga, Viljandi ja Võru maakond

Pärnu Pensioniamet: Pärnu, Lääne, Saare ja Hiiu maakond

Virumaa Pensioniamet: Ida-Viru ja Lääne-Viru maakond

Kogumispension: poolt ja vastu

Juhan Kivirähk

ES Turu-uuringute AS

Eesti edukas üleminek turumajandusele on valusalt mõjutanud paljude pensionäride elujärge. Küllap seetõttu ei suhtu inimesed oma tulevasse pensionipõlve erilise optimismiga. Valdav enamus eelmisel suvel küsitatud eestimaalastest (82%) ei pea pensionäride rahuldavat toimetulekut praeguse riikliku vanaduspensioniga võimalikuks. Kaks kolmandikku küsitletutest (65%) ei usu, et riiklikku vanaduspensioni saavate pensionäride olukord tulevikuski oluliselt paraneb.

Hirm aja ees, mil inimesel kaob suutlikkus tööturul kaasa rääkida, pole võõras ka kõrge heaolutasemega maades. Enam kui pooled ameeriklased väljendavad kartust, et sotsiaalkindlustussüsteem ei suuda tagada neile vanaduspäevadeks piisavat pensioni (CBS News Poll, 28.-31.08.2001).

Ootused pensioniea suhtes

Samas on pensionieas ees ootav elujärg inimeste jaoks oluline teema. Küsitlus näitas, et alates 30. eluaastast on juba enam kui pool eestimaalastest mõelnud oma tulevase pensioni peale. See, milliseid ootusi seostab inimene pensionieaga, sõltub tema iseloomust ja elustiilist. Eelmisel sügisel läbi viidud fookusgrupi-uuringu tulemustes tulid esile peamiselt kahte liiki ootused. Ühed, kujundatuna positiivsete eeskujude põhjal (näitena tuuakse Eestit külastavaid jõukaid põhjamaade pensionäre), sisaldavad soovi olla materiaalselt kindlustatud, energiline ja aktiivne, reisida või muul moel nautida tekkinud vabadust. Teised ootused tulenevad pigem soovist mitte sattuda praeguste pensionäride olukorda - igatsetakse stabiilsust, rahu ja seda, et ei tuleks jääda lähedastele koormaks, vaid tekiks võimalus olla neile hoopis toeks.

Vähe teadmisi täiendavatest pensionisammastest

Paraku ei taha inimesed mõista, et seesuguse tuleviku saavutamist ei võimalda praeguse sotsiaalmaksul tugineva pensionisüsteemi edasikestmine. Harjumuspärase olukorra muutmisse täiendavate pensionisammaste rakendamise teel suhtutakse sageli skeptiliselt.

Teadmisi täiendavatest võimalustest oma vanaduspõlve kindlustamiseks on elanikkonnal vähe. Siiski on arusaam inimese enda vastutusest tulevase pensioni kindlustamisel ühiskonnas juurdumas. Kuigi kolmandik küsitletutest peab inimeste materiaalselt kindlustatust vanaduspõlves veel eeskätt riigi mureks, on juba enam kui pooled seisukohal, et tuleviku peale peab mõtlema ka inimene ise (joonis 1). Kõige suurem on selliste vastajate osakaal 20 –39 aastaste hulgas, kes on tõenäoliselt ka kõige aktiivsemad kogumispensioniga liitujad. Alates 50. eluaastast ei too kogumispension riiklikule pensionile enam märkimisväärset lisa, mistõttu selles eas vastajad loodavad rohkem riigile ning väljendavad säästmiseks väiksemat valmisolekut.

Joonis 1. Kes peab eelkõige mõtlema selle peale, kuidas tagada inimeste materiaalne kindlustatus pensionieas? (nendest, kes ei ole veel pensionil)

Eelkõige riik	32%
Eelkõige inimene ise	8%
Võrdselt nii inimene kui ka riik	51%
Ei oska öelda	9%

Nii jäävad elanikkonnas tervikuna valmisolek ja eitav suhtumine kogumispensionidesse enam- vähem tasakaalu (34 protsenti 37 protsendi vastu), neljandik tööelistest pole oma suhtumist veel kujundanud (joonis 2)

Joonis 2. Kas Te oleksite valmis tulevikus saadava suurema pensioni nimel paigutama umbes 2 protsenti oma töötasust mõnda erapensionifondi? (nendest, kes ei ole veel pensionil)

Jah, juba teen seda	6%
Jah, olen selleks valmis	28%
Ei	37%
Ei oska öelda	28%

Mis takistab pensioni kogumist?

Küsitluses pakuti välja rida enamlevinud seisukohti, millega nõustumise või mittenõustumise kaudu vastajad väljendasid oma arusaamu kogumispensionist kohta. Peamiste põhjustena, mis takistavad inimestel pensioni kogumast, nimetati järgmiseid:

- Väike sissetulek – pole midagi säästa (97% vastanutest)
- Kogutud raha väärtus võib inflatsiooni tõttu väheneda (91%)
- Usaldamatus kindlustusseltside ja pensionifondide suhtes (89%)
- Teadmatus, kui suure täiendava sissetuleku kogumispension tagab (80%)
- Informatsiooni vähesus (75%)
- Pensionikogumise võimaluste liigne keerukus (68%)

Kõige enam leidsid toetust väited, et inimeste sissetulekud on säästmiseks liiga väikesed, et pangad ja fondid pole piisavalt usaldusväärsed, et inflatsioon sööb säästus ning et kogumispensioniga liitumine peab olema kõigile vabatahtlik. Fookusgruppides tõusis aga teravalt esile soovimatus kanda pensionifondiga seotud investeerimisriske.

- Loomulikult on paljude inimeste sissetulekud väikesed, pealegi võib minimaalpalka teenivale inimesele tunduda ka praegune riiklik pension olevat üsna rahuldava suurusega. Ehkki see mõnikümmend krooni, mis väikesepalgalistel igas kuus II sambasse tuleks ära anda, ei lööks oluliselt rahakoti pihta, on samas selge, et sellisest summast ei kasva märkimisväärset lisa riiklikule vanaduspensionile.
- Eesti finantssüsteem paistab täna olevat kindlam kui kunagi varem, ometi pole kartused pankade ja kindlustusseltside pankrottide või fondijuhtide kuritarvituste pärast veel kuhugi kadunud. Arusaam, et riik ei käi maksumaksja rahaga heaperemehelikult ümber, leiab igapäevases poliitilises praktikas pigem pidevat kinnitust kui ümberlükkamist.
- Eestis on saanud traditsiooniks, et kord tehtud seadusi hiljem korduvalt muudetakse. See tekitab loomuliku soovi ära oodata, kas kavandatud süsteem ikka püsima jääb. Ettevaatlikuks teeb inimesi ka kartus võimaliku rahareformi ees. Kas pensionifondi kogutuga ei juhtu eurole üleminekul sama, mis juhtus rublasäästudega krooni tulekul?

- Paljudele jääb mõistetamatuks, miks pole kogumispension uutele tööturule sisenejatele vabatahtlik. Samuti tekitab kõhklusi asjaolu, et kord tehtud kogumispensioniga liitumise otsusest enam taganeda ei saa.
- Kindlasti vajavad inimesed kogumispensioniga liitumiseks selgemaid garantiisid osakute väärtuse säilimise ja nende tootluse kohta. Sisuliselt muutuvad ju kogumispensioniga liitujad väikeinvestoriteks, selleks vajalikud minimaalsed majanduslikud eelteadmised enamikul aga puuduvad. Isegi USA-s, kus aktsiamängud on elanikkonna seas märksa levinumad, väljendas valmisolekut võimaluse korral oma pensioniraha aktsiatesse investeerida vaid 42% küsitletutest, 56% aga arvas, et nad seda ei teeks (CBS News Poll, 28.-31.08.2001). Pensionireformi ülesehitus oleks loogiline siis, kui II sammu asemel asetseks riskiastmelt I ja III vahepeal. Praegu on kolmandas sambas soovijail võimalik ühineda fikseeritud intressiga pensionikindlustusega, teises sambas aga on oht kõigest ilma jääda. Avalikkusel puudub tänini selgus, milles ikkagi seisneb riigi järelevalve pensionfondide tegevuse üle.

Kuidas eesmärkideni jõuda

Avalik arvamus on juba kord oma olemuselt konservatiivne fenomen, mis küll ootab ühiskonnaelust muutusi paremuse poole, kuid väljendab samas skeptilist suhtumist igasugustesse reformidesse, mis harjumuspärast elukorraldust muudavad. Olles küll pädev osutama, missugused probleemid vajavad ühiskonnas lahendamist ja mis tulemusi oleks soovitav riigi juhtimisel saavutada, ei tasu avalikult arvamuselt küsida, kuidas nende eesmärkideni jõuda. Selle mõttetöö peavad ikkagi ära tegema poliitikud koos sotsiaalala spetsialistidega. Kuid ei tohi kunagi unustada, et selle mõttetöö viljad peavad olema kättesaadavad ja mõistetavad ka avalikkusele.

ES Turu-uuringute AS viis arvamusküsitluse läbi 2001. aasta juunis, küsitlusele vastas 972 inimest, kes leiti üle-eestilise esindusliku jahuvalimi alusel. Fookusgrupiuuring viidi läbi 2001. aasta oktoobri lõpus, selle käigus toimus neli rühmaintervjuud.

Kogumispension – liituda või mitte?

Kadi Oorn

Rahandusministeeriumi finantsteenuste osakonna peaspetsialist

Tänavu aasta teisest poolest avaneb inimestel uus võimalus oma vanaduspäevade kindlustamiseks – käivitub kohustuslik kogumispension ehk pensionisüsteemi teine samm. Kuigi enamik inimestest saab esialgu valida, kas liituda kogumispensioniga või mitte, hõlmab see kaugemas tulevikus siiski kogu Eesti elanikkonna.

Teise samba kogumispensioni eesmärk on pakkuda inimestele pensionieas täiendavat sissetulekut, mis võimaldaks mõnusat äraelamist. Kuna Eesti demograafiline olukord on halb – kahaneb maksumaksjate ja kasvab pensionieas elanike arv, on täiendavaid abinõusid kasutusele võtmata ette näha riikliku pensioni vähenemist.

Esimene samm – liituda või mitte?

Kui suurt tulu saab inimene II sambaga liitumisest, sõltub mitmest asjaolust, millest olulisemad on järgmised:

Vanus. Inimese vanusest liitumise hetkel sõltub, kui kaua on tal aega teha sissemaksid pensionifondi. Näiteks 20-aastaselt liitunu võiks saada pensionile jäädes riikliku pensioni 21% väärtuses keskmisest palgast, kui ta aga valib täiendavalt II samba, oleks pensioni suurus juba 64% keskmisest palgast. 50-aastaselt kogumist alustanud oleksid need numbrid vastavalt 32% ja 37% (vt tabel 1). NB! Arvutused on tehtud eeldusel, et praegust süsteemi ei muudeta, inimene töötab ja tasub maksid kogu pensionini jäänud aja vältel ning fondide puhastootlus on 5% aastas.

Tabel 1. Pensioni asendusmäär sõltuvalt vanusest sissemaksete alustamisel*

Maksja vanus II sambaga liitumisel	20		30		40		50	
	I	I + II	I	I + II	I	I + II	I	I + II
Pension I sambast	21%	18%	24%	22%	28%	25%	32%	31%
Pension II sambast	-	45%	-	30%	-	18%	-	6%
Pension kokku	21%	64%	24%	52%	28%	43%	32%	37%

* Tabeli andmed on arvutatud Eesti keskmist palka silmas pidades. Iga vanuse all on esimeses tulbas pensioni suurus juhul, kui inimene jääb lootma vaid riiklikule pensionile, teises tulbas II sambaga liitumise korral saadav pension.

Palk. Oodatavat pensioni mõjutab suuresti ka palk, täpsemalt deklareeritud palgalt tasutud maksude suurus. Tabelis 2 on näha hetkel 35-aastase inimese võimalik pension sõltuvalt palgast. Tabeli andmed on arvutatud Eesti keskmist palka silmas pidades.

Tabel 2. Pensionist asendusmäär sõltuvalt palgast*

Palk kroonides	2000		6000		10000		25000	
	I	I + II	I	I + II	I	I + II	I	I + II
Pension I sambast	17%	16%	27%	24%	36%	31%	71%	59%
Pension II sambast	-	8%	-	25%	-	40%	-	96%
Pension kokku	17%	25%	27%	49%	36%	71%	71%	156%

* Tabelis toodud pensioni asendusmäär on arvatud protsendina keskmisest palgast. Iga palganumbri all on esimeses tulbas pensioni suurus juhul, kui inimene jääb lootma vaid riiklikule pensionile, teises tulbas II sambaga liitumise korral saadav pension.

Lisaks eelnimetatule mõjutavad kogumispensioneri suurust **majanduslikud, demograafilised ja poliitilised tegurid**. Poliitilistest otsustest lähtuvalt võib tulevikus muutuda näiteks sissemakse protsent II sambasse, riikliku pensioni indekseerimise valem, muudatused pensionide maksustamises. Demograafilises plaanis muudab loodetava pensioni suurust kõige enam sündimus (vähem maksumaksjaid – madalam riiklik pension) ja suremus, mida arvestatakse kogumis-pensioneri väljamaksetel. Majanduslikest teguritest on väga oluline roll **fondide tootlusel**, mis otseselt mõjutab sissemakstud summade juurdekasvu. Näiteks aastase puhastootluse üheprotsendiline tõus suurendab 40-aastase staaži korral lõppsummat 20-30% võrra. Samas on fondide tootlust väga keeruline prognoosida, sest seda mõjutavad paljud tegurid, millest üks põhilisi on maailma rahaturgude tsükliline areng. Eestis on arvutuste tegemisel lähtutud peamiselt eeldusest, et puhastootlus on 5% (kogu juurdekasv miinus inflatsioon).

Toodud arvutused näitavad, kuidas sõltub loodetav pension sissemaksete tegemise perioodist ning sissetulekust. Ometi selgub andmeid lähemalt uurides, et olenemata inimese vanusest või palga suuruselt on siiski kasulik kogumispensioniga liituda. Muidugi, mida suuremat palka teenitakse või nooremad ollakse, seda märgatavam on liitumisest saadav kasu. Samuti, mida kõrgem on fondide tootlus, seda suuremaks pension kujuneb. Kuid isegi siis, kui fondide tulem kataks vaid inflatsiooni, on inimesel kasulikum liituda. Selle põhjus peitub sissemaksete valemis, mille järgi inimese poolt fondi paigutatud 2%le lisab riik sotsiaalmaksust 4%.

Teise sambaga liitumise otstarbekust võiksid kaaluda üle 50-aastased inimesed, kelle sissetulek on madalam Eesti keskmisest palgast. Neil on kasulikum jääda lootma riigipensionile.

Teine samm – millist fondi valida?

Kui liitumisotsus on tehtud, on järgmiseks küsimuseks, millist fondi valida. Pärast II samba pensionifondide registreerimist avaldavad mõju ka fondide tingimused ehk teisisõnu, investeerimispoliitika erisused, mille alusel saab otsust langetada. Fondi usaldusväärsuse pärast ei pea inimene muretsema, sest juba tegevusloa väljaandmisel kontrollitakse taotlejat põhjalikult ning finantsinspeksioon teostab nende üle pidevat järelevalvet.

Kolmas samm - kuidas liituda?

Fond valitud, on järgmiseks sammuks liitumisavalduse esitamine. Avalduse esitamiseks on praeguse seisuga kaks võimalust:

- tuleb minna ükskõik millise panga kontorisse ja täita seal vastav vorm
- vormi võib täita internetipanga kaudu

Kui avaldus on esitatud enne käesoleva aasta 1. juunit, hakkab raha pensionikontole kogunema 1. juulist, enne 1. novembrit esitatud avalduse korral 1. jaanuarist 2003.

Neljas samm - kuidas koguda?

Makse tasumiseks ei ole vaja endal enam midagi teha, kuna tööandja peab palgast 2% kinni ja saadab selle koos sotsiaalmaksuga maksuametile. Viimane eraldab laekumise kogusummast 6%, mille lähetab koos teatega, kelle eest see tasutud, Eesti Väärtpaberite Keskregistripidajale (EVK). EVK käes on ka teave inimese valikutest, mille alusel saadetakse laekunud summa valitud pensionifondidesse. Vastavalt fondi paigutatud summa suurusele emiteerib EVK inimese pensionikontole puhasväärtuse alusel kindla arvu osakuid, mis tõendavad omandiõigust selles fondis. Vastavalt investeerimistulemustele võib osaku väärtus kas kasvada või kahaneda. Reeglina on võlakirjadesse investeerivate fondide tootlus madalam, kuid osaku väärtus seejuures stabiilsem, sest tegemist on madala riskiga tootega.

Kogumisperioodil võib alustada ka uude fondi kogumist, suunates EVK-le tehtud avalduse alusel maksetevoo ümber. Sel juhul võib kõik seni omandatud osakud endis(t)esse fondi(desse) alles jätta. Samas võib ka näiteks kõiki fondi X osakuid fondi Y osakute vastu ümber vahetada. Seesugusel tegevusel on aga mõningad ajalised ja mahulised piirangud.

Viies samm – kuidas pensioni saada?

Pensioni saamiseks II sambast tekib õigus, kui inimene on jõudnud vanaduspensioniiikka, talle makstakse riiklikku pensioni ning esimese sissemakse tegemisest kohustuslikku pensionifondi on möödunud vähemalt 5 aastat. Väljamaksete viis sõltub inimese kogutud pensionifondi osakute väärtusest ning tema valikust.

- Väljamaksed toimuvad peamiselt kindlustusseltsi pakutava annuiteedina e. maksetena kuni elu lõpuni.
- Kui arvutatud annuiteedi suurus kuus ületab kolmekordset rahvapensioni määra (hetkel 800 kr/kuus), on isikul lisaks õigus valida perioodilised väljamaksed pensionifondist selle summa ulatuses, mis ületab kolmekordset rahvapensioni määra.
- Kui annuiteedi suurus kuus on väiksem $\frac{1}{4}$ rahvapensioni määrast, on isikul õigus saada perioodilisi väljamakseid pensionifondist, kuid mitte rohkem kui $\frac{1}{4}$ rahvapensioni määra ulatuses ühe kuu kohta.

II sambast ei tehta väljamakseid töövõimetuse ja toitjakaotuse korral, sest neid riske katab riiklik pensionikindlustus.

Penisonifondi osakud on päritavad, kuid parandada saab neid vaid füüsilistele isikutele. Isiku surma korral võib pärija teatud perioodi jooksul nõuda päritud osakute väljamaksmist või ta liidab need oma pensionikontoga. Annuiteetmaksete korral saab väljamaksmata summad pärija kuni kindlustuslepingus märgitud garantiiperioodi lõpuni.

Kuigi algul võib kogumispensioni süsteem tunduda veidi keerulisena, on see tegelikult väga lihtne ja paindlik, selles on rohkesti valikuvõimalusi ning kokkuvõttes aitab kogumispension vanaduspäevadest täit rõõmu tunda.

MAKSUSTAMINE

- Kogumispensioni makse (2%) arvatakse maha maksustavast tulust.
- I ja II samba väljamaksete suhtes kokku rakendatakse 3+1-kordset kehtivat tulumaksuvaba miinimumi. Sellest kõrgemad summad maksustatakse tavalise määraga (26 %).

Maksustamine pärimisel:

- Pärija poolt osakute tagasivõtmisel või garantiiperioodil laekunud tulu maksustatakse 26%-lise määraga.
- Vanaduspensionieas olevatele pärijatele rakendatakse 3+1-kordset tulumaksuvaba miinimumi (deklareeritakse koos talle makstava pensioniga I ja II sambast).

NÄIDE

Praegu on Jüri 42-aastane. Ta liitub II sambaga sel aastal, kogub 20 aastat ning läheb pensionile 63-selt. Brutopalk on tal praegu 10 000 krooni ning ta ei näe ette palga tõusu keskmisest kiiremini ega lünki karjääris. Tema praegune palk moodustab 173% keskmisest palgast.

Sissemakse suurus on 6% palgast, moodustades praegusest palgast 600 krooni, mis on 10,4% hetkel kehtivast keskmisest palgast.

Jüri läheb pensionile aastal 2025, olles saanud 63-aastaseks. Kui ta oleks jäänud vaid esimesse sambasse, saanuks ta vastavalt praegustele reeglitele ning riikliku pensioni indekseerimisvalemile 36% keskmisest palgast.

Kuna ta liitus teise sambaga, vähendatakse tema õigusi riikliku pensioni suhtes ning sellest hakkab saama ta pensioni suurusega 32% keskmisest 2025. aastal kehtivast palgast. 20 aastat sissemakseid II sambasse lisavad sellele 30% suuruse summa keskmise palga suhtes, tehes kokku juba 62% keskmisest palgast. (Kui Jüri pensionile jääb, on keskmise palga suurus 24364,52 krooni.)

Pensionile jäädes on ta ise 2%-liste sissemaksetena ise maksnud 111 626 krooni ja tööandja on sellele lisanud 4% maksena 223 252 krooni. Arvestades keskmise reaaltootlusena 5%, on pensionile jäädes Jüri pensionikontole kogunenud 927 474 krooni.

Seega praegu 10,4% keskmise palga suhtes kuiseid sissemakseid tehes saab ta 20 aasta pärast pensionina tagasi 30% kuus keskmisest palgast.

Täiendava pensioni kogumise võimalus

Marek Viik

Hansapanga Kindlustuse ärikliendi müügijuht

Pensionikindlustuse III sammu ehk täiendav kogumispension on eelkõige mõeldud inimestele, kes soovivad vanaduspõlves paremat elujärge, kui riik neile seda tagada suudab. Suurema palgaga harjunud inimestele ei pruugi ka riiklik vanaduspension (I sammu) ja kohustuslik kogumispension (II sammu) kokku vanaduspäeviks rahuldavat sissetulekut tagada. Piltlikult öeldes: riiklik pension annab küll leiva ja kohustuslik kogumispension leiva peale või, kui aga tahta võileiva peale veel singiviilu, tuleb pensionipõlveks sissemaksid teha ka pensionikindlustuse III sambasse.

Täiendav kogumispension on täiesti vabatahtlik, kuid riik toetab sel moel säästmist maksusoodustustega. III sambasse tehtud sissemaksed võib tulumaksuga maksustatavast tulust maha arvata kuni 15 protsendi ulatuses aastatulust. Pensionile jäädes saab inimene valida, kas võtta kogumispensioniks säästetud raha välja korraga või sõlmida kindlustusseltsiga leping, mille alusel makstakse pensioni kindla perioodi kaupa elu lõpuni. Esimesel juhul tuleb kogutud pensionilt maksta 10 protsenti tulumaksu, teisel juhul on pension tulumaksuvaba.

III samba puhul saab inimene valida, kas koguda raha pensionifondi või sõlmida pensioni kogumiseks kindlustusleping, investeerida korraga suurem summa või teha jooksvaid sissemaksid. Samuti jääb enda valida, kas eelistada garanteeritud tootlusega või väärtpaberiturgudega seotud pensionikindlustustoodet.

Garanteeritud tootlus tähendab kapitali kindlat kasvu terve kogumisperioodi ulatuses keskmise intressiga orienteeruvalt 3% aastas, millele lisandub kindlustusseltsi kasumilt saadav täiendav intress.

Väärtpaberitega seotud pensionikindlustustoodete puhul garanteeritud tootlus puudub, kuid reaalne tootlus on üldjuhul kõrgem kui 3%. Sissemaksitud raha väärtuse kasv sõltub sellest, kui hästi läheb nendel varadel, eelkõige aktsiatel ja võlakirjadel, millesse fond on investeerinud. Pensionifondide investeringutele on seadusega kehtestatud tavalisest konservatiivsemad investeerimispiirangud.

Vabadus valida pensioniiga. Erinevalt II sambast, mille puhul sissemaksete suurus sõltub töötaja palgast, on III samba makse suurust võimalik ise määrata. Kui II samba puhul seob kord tehtud otsus pensionit koguda inimest kuni tema pensionieani (63. eluaastani), siis III samba kogumispension korral saab lepingu alusel sissemaksid ajutiselt peatada, säästetavat summat suurendada või vähendada ja vastavalt vajadusele osa rahast ka välja võtta.

Täiendavat kogumispensionit on võimalik hakata saama kindlustuslepingus kokkulepitud ajal või kokkuleppel pensionifondiga, kuid siiski mitte enne 55. eluaastat. Seega on inimesele jätud teatud ulatuses vabadus enda pensioniiga reguleerida.

III pensionisamba kasvamine

Jüri on täna 33-aastane. Tema brutopalk on 5000 krooni kuus. Arvestades, et palgalt tuleb maksta 26% tulumaksu, saab III sambasse tulumaksusoodustusega tehtava sissemakse suuruseks kuus olla kuni 750 krooni (kuni 15% brutopalgast) ehk kuni 9000 krooni aastas.

Kui Jüri paigutab aasta jooksul 9000 krooni pensionisüsteemi III sambasse - elukindlustusseltsi või pensionifondi, tagastab riik talle hiljemalt järgmise aasta juuliks 2340 krooni ehk 26% tehtud investeeringust.

Tagastatud tulumaks tähendab seda, et III sambasse on pandud "kasvama" 9000 krooni, kuid inimene ise on selleks tegelikult investeerinud ainult 6660 krooni.

Oletame, et Jüri otsustab koguda täiendavat kogumispensioni 30 aastat. Arvestame ka võimalusega, et Jüri palk tõuseb selle aja jooksul 3% igal aastal ning sellele vastavalt suureneb igakuine sääst pensioniks. Investeerides Hansapanga pensionifondi või -kindlustusse (arvestades kogu perioodi keskmiseks prognoositavaks tootluseks 4%), on Jüri kogunud pensionile jäämise hetkeks kokku 764 000 krooni.

Nüüd on Jüril võimalus võtta see raha kohe välja ja maksta riigile ka 10% tulumaksu või saada eluaegset pensioni, mille suurus oleks orienteeruvalt 4350 krooni kuus.

Töötuskindlustus toetab tööotsinguid

Raivo Paavo

Eesti Töötukassa nõukogu esimees

Tänavu rakendunud töötuskindlustuse seadus tagab töötajale hüvitise töötuks jäämise, kollektiivse koondamise või tööandja maksejõuetuse korral. Ühiskonna tasandil leevendab töötuskindlustus ettevõtete restruktureerimise sotsiaalseid tagajärgi, soodustades sellega majanduse sujuvamat ja valutumat ümberkorraldamist.

Kaitse vaesuse vastu

Töötuskindlustushüvitis kindlustab inimesele töötuks jäämisel toimetulekuks piisava sissetuleku, mis samas toetab ka aktiivseid tööotsinguid ja motiveerib inimest kiiresti tööle naasma. Kui hüvitis on liiga väike või töötul puudub üldse sissetulek, on ta sunnitud vastu võtma esimese ettejuhtuva töö, mis aga pikemas plaanis võib tema toimetulekuraskusi ja sotsiaalset tõrjutust üksnes süvendada. Erinevalt 400-kroonisest töötü abirahast kaitseb piisavalt suur töötuskindlustushüvitis töötut ja tema peret vaesumise eest ning võimaldab otsida sobivamat ja soodsama palgapakkumisega tööd.

Euroopa sotsiaalharta ja Euroopa sotsiaalkindlustuskoodeksi kohaselt peab töötasust sõltuva töötühvitise puhul hüvitis moodustama vähemalt 45% töötuks jäänud inimese varasemast palgast ning hüvilitist tuleb maksta vähemalt 13 nädala jooksul. Eesti töötuskindlustushüvitis vastab neile nõuetele: esimesed 100 töötupäeva makstakse töötuskindlustushüvilitist 50% töötaja varasemast töötasust, alates 101. päevast on hüvitiseks 40% varasemast töötasust. Hüvitise vähendamine 100 päeva möödudes on põhjendatud, motiveerimaks aktiivseid tööotsinguid.

Kuna liiga suur hüvitis vähendab soovi aktiivselt tööd otsida ja kiiresti tööle asuda, on töötuskindlustushüvitise maksimumsuuruseks kehtestatud 50% ja 40% kolmekordsest Eesti keskmisest ühe kalendripäeva töötasust eelmisel kalendriaastal.

Solidaarne kindlustus

Töötuskindlustus on solidaarsuskindlustus, seda nii töötajate omavahelise kui tööandjate omavahelise solidaarsuse mõttes. Tööturul läheb ikka kellelgi paremini, kellelgi halvemini: töötuse risk on eri majandusharudes erinev, samuti on see erinev iga inimese jaoks, sõltudes tema haridusest, ametist, tööalastest ja sotsiaalsetest oskustest.

Eestis, nagu ka enamikus arenenud riikides, on töötuskindlustus kohustuslik kindlustus, mis tähendab seda, et töötuskindlustusmaksed on kohustatud maksma kõik töötajad ja tööandjad. Tõsiasi on, et inimeste ellusuhtumine on liiga lühinägelik, et end vabatahtlikult töötuks jäämise puhuks kindlustada või selleks raha säästa.

Sotsiaalpartneritel suurem vastutus

Töötuskindlustus on Eestis esimene sotsiaalkindlustusliik, mille korraldamine on otseselt töötajate ja tööandjate kätes. Töötuskindlustuse seadusega loodi avalik-õigusliku juriidilise isikuna Eesti Töötukassa, mida juhitakse kolmepoolsuse põhimõttel. Töötukassa kuueliikmelisse nõukogusse kuuluvad töötajate ja tööandjate organisatsioonide ning riigi kui samuti tööandja esindajad. Seega suureneb tööturu osapoolte roll ja vastutus töötuse kui sotsiaalse probleemi lahendamisel.

Miks töötav pensionär peab maksma töötuskindlustusmaksed, kui teda ei registreerita töötuna ja tal ei teki õigust saada töötuskindlustushüvitist

Töötanud ja töötuskindlustusmaksed tasunud vanaduspensionäri on võimalik töötuks jäädes saada töötukassast hüvitisi, mida makstakse töölepingu kollektiivse ülesütlemise või tööandja maksejõuetuse korral. Esimesel juhul maksab töötukassa inimesele poole koondamishüvitisest, teisel juhul aga tööandja maksejõuetuse tõttu saamata jäänud palga, puhkuseraha ja hüvitised.

Vanaduspensioniiikka jõudnud inimesi ei võeta töötuna arvele, kuna neid ei loeta (ka rahvusvaheliselt) töövõimelises eas elanike hulka. Seega ei teki neil ka õigust igakuiselt makstavale tööturi riiklikule abirahale ega töötuskindlustushüvitisele. Kui üldjuhul on töötuskindlustushüvitis tööturi ainuke sissetulek, millega tööotsingute ajal toime tulla, siis vanaduspensionäri on alati olemas sissetulek pensioni näol.

Töötajate omavaheline solidaarsus väljendub töötuskindlustuses nii, et kõik palgasaajad maksavad töötukassasse töötuskindlustusmaksed, et ühiselt kindlustada sissetulek tööturi ja seeläbi sissetulekuta jäänud inimestele. Seejuures ei pruugi solidaarsuskindlustuses maksekohustuse ja hüvitise saamise õiguse vahel olla üks-ühest seost (näiteks vaevalt, et riik tööandjana maksejõuetuks kuulutatakse) - töötuskindlustusmaksed on sundkindlustusmaksed, mille kehtestamisega on riik taganud finantsid töötuskindlustushüvitise maksmiseks.

Töötushüvitised

- on sundkindlustus, mis kindlustab töötajale hüvitise **töötuks jäämise, kollektiivse koondamise ning tööandja maksejõuetuse** korral;
- hüvitisi rahastatakse **töötuskindlustusmaksest** laekunud rahast: töötaja töötuskindlustusmaksiks 2002. aastal on **1%** palgast ja muudest tasudest ning tööandja makseks **0,5%** palgafondist.

Töötuskindlustusmaks määrab ja teeb valitsusele vajadusel ettepaneku selle muutmiseks töötukassa nõukogu. Töötuskindlustuse seaduse kohaselt saab töötaja töötuskindlustusmaks määr olla **0,5% kuni 2%** ning tööandja makse määr **0,25% kuni 1%**.

- Töötuskindlustusmaksete kogumine algab **1. jaanuarist 2002**; töötuskindlustushüvitisi hakatakse välja maksma **1. jaanuarist 2003**.

Tööpuudus on tsüklilise iseloomuga - majanduskasvu ajal on tööpuudus üldjuhul väiksem ning majanduslanguse ajal suurem. Majanduskasvu ajal laekub töötukassasse rohkem raha, kui tuleb hüvitistena välja. Majanduslanguse ajal seevastu laekub töötukassa vähem raha, kuid samal ajal kulutused hüvitiste maksmiseks suurenevad. Töötukassal peab olema seetõttu **reserv, mis on piisav vähemalt ühe aasta hüvitiste väljamaksmiseks**. Vastasel korral tähendaks ka lühiajaline muutus tööhõive olukorras vajadust muuta maksemäära.

Töötuskindlustushüvitisi maksab **Eesti Töötukassa**. Töötukassa on avalik-õiguslik juriidiline isik, mida juhivad töötukassa nõukogu ja juhatus.

- **Töötukassa nõukogul** on kuus liiget, selles on esindatud tööandjad, töötajad, riik; **töötukassa juhatus** on kolmeliikmeline.
- Tööandja ja töötaja maksetest laekunud raha kogutakse kahte sihtfondi: **töötuskindlustushüvitiste sihtfondi** ning **töölepingute kollektiivse ülesütleamise ja tööandja maksejõuetuse puhul makstavate hüvitiste sihtfondi**. Seejuures ei või töötajate maksetest laekunud raha kasutada hüvitiste maksmiseks töölepingute kollektiivse ülesütleamise või tööandja maksejõuetuse korral.

Kes on töötuskindlustusega hõlmatud

Töötuskindlustusega on hõlmatud **kõik töötajad**, kes on ise ja kelle eest on tasutud töötuskindlustusmaksid palgalt ja muudelt tasudelt, sh tööettevõtu-, käsundus- või muu teenuse osutamiseks sõlmitud lepingu alusel.

Töötuskindlustus ei hõlma Vabariigi Presidenti, Riigikogu liikmeid, Vabariigi Valitsuse liikmeid, kohtunikke, õiguskantslerit ja riigikontrolöri, kuna neile on eriseadustega ette nähtud sotsiaalsed tagatised ametist vabastamise korral.

Samuti ei hõlma töötuskindlustus füüsilisest isikust ettevõtjaid, kes on iseenda tööandjad ega saa palgatulu.

Kellel on õigus saada töötuskindlustushüvitisi

Töötuna registreerimine. Töötuskindlustushüvitise saamiseks tuleb töötuks jäänud inimesel end töötuna registreerida tööhõiveametis.

Töötuskindlustus

Kindlustusstaaž. Töötuskindlustushüvitisele tekib õigus inimesel, kes on töötanud ja töötuskindlustusmaksed maksnud vähemalt 12 kuud töötuks jäämisele eelnenud 24 kuu jooksul.

Kindlustusstaaži hakatakse uuesti arvestama pärast iga töötuskindlustushüvitise maksmise juhtumit. See tähendab, et iga järgmine kord tekib õigus töötuskindlustushüvitisele, kui inimene on pärast viimast töötuks olemise aega töötanud ja kindlustusmaksed maksnud vähemalt 12 kuud.

Erand tehakse kindlustatule, kes jääb uuesti tööta 12 kuu jooksul viimasest töötuna arvele võtmise päevast arvates. Kui ta ei saanud eelmisel töötuse perioodil hüvitist maksimaalselt võimaliku aja vältel, makstakse talle uuesti töötuskindlustushüvitist kuni seaduses sätestatud päevade arvu täitumiseni.

Töö kaotamise põhjus. Töötuskindlustushüvitisele ei ole õigust inimesel, kes lahkus töölt omal soovil või kelle tööleping lõpetati töötaja vääritud teo, töökohustuste mittetäitmise või usalduse kaotuse tõttu.

Aktiivne töötamine. Töötuskindlustushüvitise saamiseks peab inimene olema kohalikus tööhõiveametis töötuna registreeritud ning nõus võimalusel kohe tööle asuma. Töötuskindlustushüvitise maksmine lõpetatakse, kui kindlustatu keeldub tööhõiveameti pakutud sobivast tööst. Sobiv töö on töö, mis on inimesele kohane, arvestades tema haridust, eriala, töökogemust, tervises seisundit, sugu, elu- ja töötamiskoha vahemaad.

Töötushüvitise suurus

Esimese saja töötuks olemise päeva eest makstakse töötuskindlustushüvitist **50% varasemast töötasust**. Alates 101. päevast langeb hüvitis **40% töötaja varasemast töötasust**.

Hüvitise suurus arvutatakse ühe kalendripäeva keskmisest töötasust töösuhte lõpetamisele eelnenud 12 kuul.

Maksimumhüvitis. Töötuskindlustushüvitise maksimumsuuruseks on vastavalt 50% ja 40% kolmekordsest ühe kalendripäeva keskmisest töötasust eelmisel kalendriaastal.

Tulumaks. Töötuskindlustushüvitis on töötul tulu, millelt arvestatakse tulumaksu.

Ravikindlustus. Töötukassa maksab töötuskindlustushüvitise pealt sotsiaalmaksu ravikindlustuse osa. Nii on töötuskindlustushüvitise saajale tagatud ka arstiabi.

Kui kaua hüvitist makstakse

Kui kaua on töötul õigus töötuskindlustushüvitist saada, sõltub tema kindlustusstaažist ehk sellest, mitu aastat ta enne töötuks jäämist töötas ja töötuskindlustusmaksed maksis:

kuni 180 kalendripäeva, kui kindlustusstaaž on alla 5 aasta

kuni 270 kalendripäeva, kui kindlustusstaaž on 5 kuni 10 aastat;

kuni 360 kalendripäeva, kui kindlustusstaaž on 10 aastat ja rohkem.

Hüvitised kollektiivse koondamise ja tööandja maksujõuetuse korral

Töötuskindlustuse alla kuuluvad ka:

- töölepingute kollektiivse ülesõtmise puhul töötajatele makstav hüvitis ehk koondamishüvitis juhul, kui tööandja on sunnitud korruga koondama suure hulga inimesi

Töölepingute kollektiivseks ülesütleamiseks loetakse töö- või teenistussuhte lõpetamist korraga:

- 5 töötajaga, kui tööandja juures töötab kuni 19 töötajat
- 10 töötajaga, kui tööandja juures töötab 20 - 99 töötajat
- 10% töötajatega, kui tööandja annab tööd 100-299 töötajale
- 30 töötajaga, kui tööandja annab tööd vähemalt 300 töötajale

Neil juhtudel maksab poole koondamishüvitisest töötukassa, teise poole tööandja sõltuvalt sellest, mitu aastat töötaja selle tööandja juures töötas ja kui suurt koondamishüvitist on tal töölepingu seaduse, avaliku teenistuse seaduse või individuaalse või kollektiivse töölepingu kohaselt õigus saada.

Personaalse koondamise korral maksab kogu koondamishüvitise konkreetne tööandja.

- tööandja maksejõuetuse korral korvab töötuskindlustus töötajale saamata jäänud palga, puhkusetasu ja hüvitised kokku **kuni töötaja kolme keskmise kuupalga ulatuses**, kuid mitte üle kolme Eesti keskmise kuupalga.

Mis saab riiklikust töötü abirahast?

Töötü abiraha makstakse:

- töötule, kellel ei teki õigust saada töötuskindlustushüvitist, kuna tal ei ole vajalikku kindlustusstaaži või ta lahkus töölt omal soovil või tööleping lõpetati tema enda süüülise käitumise tõttu (vääritud tegu, töökohustuste mittetäitmine, usalduse kaotus)
- töötule, kes on juba saanud töötuskindlustushüvitist seaduses ette nähtud maksimumperioodi vältel, kuid pole tööd leidnud.

Töötuskindlustus teistes Euroopa riikides

Riikide töötushüvitiste süsteemid erinevad nii töötuskindlustusega hõlmatud isikute ringi, hüvitise maksmise tingimuste, hüvitise suuruse ja maksmise kestuse kui hüvitise rahastamise allikate poolest.

Levinud on Eestiga sarnane kahesuguse rahalise hüvitise süsteem – nii **töötuskindlustushüvitist** kui **töötü abiraha** on kasutusel näiteks Prantsusmaal ja Saksamaal.

Töötuskindlustus

Riik	Kvalifikatsioonitingimused	Hüvitise suurus töötasust (%)	Hüvitise maksmise kestus	Makse määr
Soome	töötanud 43 nädalat kahe aasta jooksul	90	500 päeva	5,5% töötaja töistest tuludest
Rootsi	töötanud 6 kuud eelmise aasta jooksul	75	300-450 päeva	töötaja maksab 33-100 SEK kuus olenevalt fondist
Saksamaa	töötanud 360 päeva eelnenud 3 aasta jooksul	60	180-960 päeva olenevalt vanusest ja kindlustustaažist	töötaja maksab 3,25% ja tööandja 3,25% kindlaks määratud sissetulekult
Läti	sotsiaalkindlustu sega hõlmatud 1 aasta, teinud sissemakseid 9 kuu eest töötusele eelnenud 12 kuul	50-65 (olenevalt vanusest ja kindlustustaažist); hüvitis kahaneb iga kolme kuu tagant	9 kuud	9% töötaja sissetulekutest (sh pensionimakse); 2,34% tööandja palgafondist; militaartöötajate ja kuni 1,5-aastast last kasvatavate isikute hüvitised katab riik
Leedu	töötanud 24 kuud eelnenud 3 aasta jooksul	oleneb kindlustustaažist ja töötuks jäämise põhjusest (vabatahtlik/sunnitud)	6 kuud	1,6% pensionifondi maksetest kantakse töötuskindlustusfondi
Poola	töötanud 365 päeva 18 kuu jooksul	kindel summa	6-18 kuud olenevalt töötuse määrast regioonis	3% tööandja palgafondist
Tšehhi	töötanud 12 kuud eelnenud 3 aasta jooksul	esimesed 3 kuud 50, seejärel 40	6 kuud	0,4% töötaja sissetulekutest, 3,2% tööandja palgafondist

Koostas **Pille Liimal**

Allikas: Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu liikmesriikide sotsiaalse kaitse süsteemide võrdlev ülevaade 2000

Tööturuamet otsib uusi lahendusi

Alice Lugna

Tööturuameti välissuhete ja teabe osakonna direktori kt

Viimastel aastatel on järsult suurenenud tööpuudus, mis on toonud kaasa ka riigi struktuuridele vajaduse üha rohkem arvestada muutustega tööturul. Esimese olulise sammuna tuleb nimetada 1. oktoobril 2000 jõustunud *Töötusotsiaalse kaitse seaduse* ja *Tööturuteenuste seaduse* rakendamist. Nende seadustega laienes inimeste ring, kellel on õigus saada tööturuteenuseid, mistõttu riigi tööturuasutused - Tööturuamet ja tööhõiveametid - seisid raske ülesande ees pakkuda vähese raha juures tööturuteenuseid ja sotsiaalset kaitset suurele hulgale töötajatele.

Tööturuameti põhiliseks ülesandeks on eelduste loomine kliendile orienteeritud, kvaliteetseks ja professionaalseks tööturuteenuste ning töötule sotsiaalse kaitse osutamiseks kohalike asutuste - tööhõiveametite kaudu. Igas maakonnakeskuses tegutseva **tööhõiveameti** põhiülesandeks on nii töötajate kui ka töötute registreerimine ning neile tööturuteenuste ja töötusotsiaalse kaitse osutamine. Tööturuteenuste peamine eesmärk on töötute konkurentsivõime tõstmine avatud tööturul, sest tööd otsivatel inimestel on tööhõiveameti vahendusel võimalik saada teavet tööturu olukorrast ja tööturukoolituse võimalustest, töövahendust, kutsenõustamist, tööturukoolitust ja tööturutoetust ettevõtluse alustamiseks.

Tööturuamet on üheks prioriteediks seadnud **koostöö tööandjatega**. Tööhõiveametitele on eelkõige oluline tööandjalt informatsiooni kogumine olemasolevatest ning tekkivatest vabade töökohtadest, saadud info töötlemine ning vahendamine töötutele ja töötajatele. Tööturuamet taotleb projektide kaudu ka lisaraha, et aidata pääseda tööturule väiksema konkurentsivõimega inimestel, makstes neile tööturutoetust ja kaasates tööandjaid.

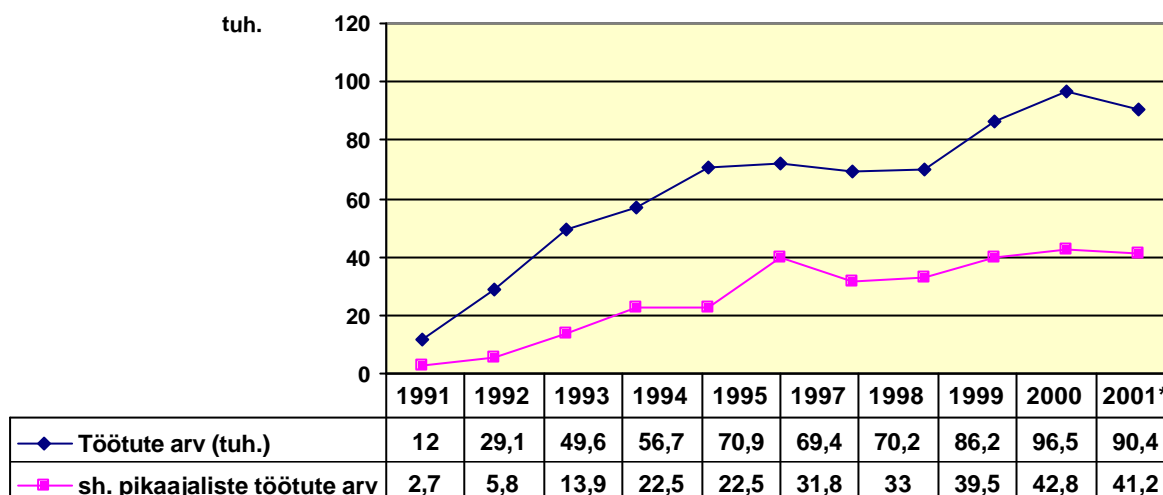
Tööhõiveamet lahendab maakonna tööhõiveprobleeme ja korraldab töötusotsiaalset kaitset koostöös riigiasutuste, kohalike omavalitsuste, töövõtjate ja tööandjate ühenduste ja liitudega. Uue koostöövormina luuakse tööhõiveameti juurde kolmepoolne **tööhõivenõukogu**. Tööhõivenõukogud on juba loodud Ida-Virumaal, Valgamaal, Viljandimaal, Järvamaal ja Võrumaal.

Nii töötuse ennetamiseks kui ka uute töötamisvõimaluste leidmiseks on oluline, et töötajad saaksid võimalikult põhjalikku teavet õppimis- ja töötamisvõimalustest ning tööturu arengutrendidest. Kõik tööhõiveametid on hakanud pakkuma töötutele **kutsenõustamist**.

Klientide paremaks teenindamiseks on Tööturuametis ettevalmistamisel uus **töötajate ja tööturuteenuste infosüsteem**, mis valmib selle aasta juuniks ja mille toel on tööhõiveametites võimalik pakkuda töötajatele teenuseid kiiremini ning efektiivsemalt. Süsteemi edasiarendusena ning töötajate ja tööandjate initsiatiivi ergutamiseks on ettevalmistamisel laiendatud **iseteeninduse** kava. Iseteeninduse rakendamisel on töötajal ja tööandjal võimalik arvuti vahendusel leida ise vajalik informatsioon ning saada eelinfot sobivatest tööturuteenustest. Infotehnoloogiline lahendus iseenesest ei taga töötule võimalust arvuti kasutamiseks. Selleks on kindlasti vaja paigaldada tööhõiveametites iseteenindusarvutid. Esimesed töötutele kasutamiseks mõeldud arvutid on juba paigaldatud Narvas ja Jõhvis, järke ootab Viljandi.

Loodame, et uute võimaluste ja tööturuasutuste ametnike püüdluste tulemusena ilmutavad ka töötusijad üha rohkem ettevõtlikkust, et taas leida oma koht tööturul.

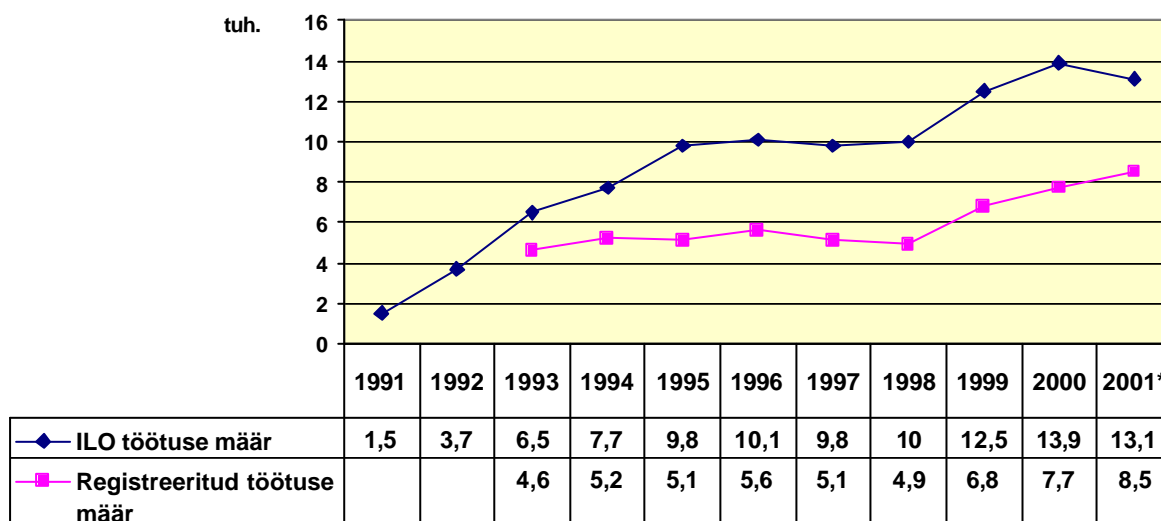
Töötute arvu dünaamika 1991-2001.a.

* aastal 2001 kolme kvartali keskmine

Allikas: Tööjõu-uuringud

Töötuse määra dünaamika 1991-2001.a.

* aastal 2001 kolme kvartali keskmine

Allikas: Tööjõu-uuringud, Tööturuameti andmed

Ravikindlustuse võimalused

Aet Truu

Eesti Haigekassa pressinõunik

Eesti ravikindlustuse eesmärk on Eesti elanike tervise hoidmine, terviseuuringute ja raviteenuste eest tasumine; hüvitise (saamata jäänud töötasu) maksmine haigusest või vigastusest tingitud ajutise töövõimetuse, raseduse, sünnituse ja haige pereliikme hooldamise korral ning soodusravimite maksumuse kompenseerimine.

Haigekassa peab võimaldama kindlustatutele raviteenuseid sellises ulatuses, et need oleksid rahul. Kuna aga tervishoiu tehnoloogilised võimalused ja inimeste soovid elukvaliteeti parandavate meditsiiniteenuste osas järjest suurenevad, siis suurenevad paratamatult ka käärid piiratud rahalise ressursi ja soovide vahel. Haigekassa eesmärk on kujundada selged reeglid ses suhtes, mida saab kohustusliku ravikindlustuse raha eest ja mida mitte.

Eestis kehtib kohustuslik ravikindlustus alates 1. jaanuarist 1992. Ravikindlustuse tuluallikaks on 13% töötaja brutopalgast, ja seda maksab tööandja. Ettevõtlusega tegelevad üksikisikud maksavad sotsiaalmaksu oma tulult.

Kellel on ravikindlustus?

Inimesi, kelle eest on makstud või kes ise on maksanud sotsiaalmaksu, nimetatakse kindlustatuteks. Kindlustatutega võrdsustatuteks peetakse:

- kindlustatu ülalpidamisel olevat seaduslikku abikaasat
- alla 18 aasta vanuseid lapsi
- päevases õppevormis õppivaid õpilasi ja üliõpilasi
- pensionäre
- mittetöötavaid kuni 3-aastast last kasvatavaid inimesi
- kuni 18-aastast puudega last kasvatavaid vanemaid
- rasedaid
- raske või sügava puudega inimese hooldajaid

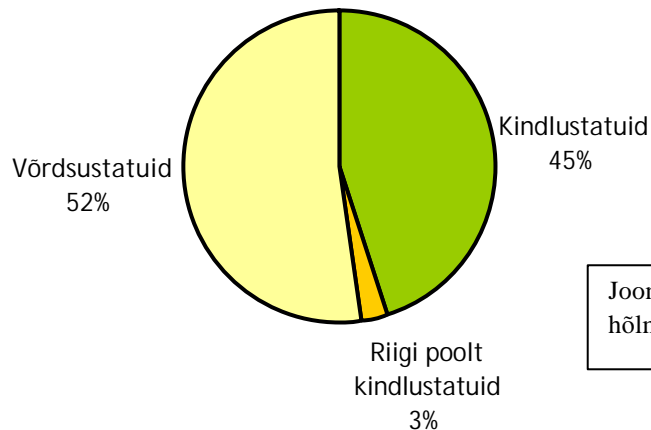
Nii kindlustatud kui ka kindlustatutega võrdsustatud isikud saavad haigekassa liikmeks pärast elukohajärgses haigekassas arvele võtmist. Kindlustatud isikud, kelle eest maksab sotsiaalmaksu riik, on:

- kuni 3-aastase lapsega lapsehoolduspuhkusel olevad isikud või mittetöötav kuni 3-aastast last kasvatav üksikvanem
- välisesinduses töötava diplomaadi ja teenistuja mittetöötav abikaasa
- kaitsejõududes ajateenistuses viibivad ajateenijad
- töötuna arvel olevad isikud
- invaliidide ühingu tootmisettevõttes töötavad puuetega inimesed.

Eestis on kõigil inimestel õigus saada **vältimatut abi** sõltumata sellest, kas neil on ravikindlustus või mitte. Eestil on sõlmitud vältimatu abi osutamise lepingud Soome, Rootsi, Läti, Leedu ja Ukrainaga (vt lk 35).

Eesti ravikindlustus järgib solidaarsusprintsipi: haigestumise korral raviteenuse maksumus, mille haigekassa inimese eest raviasutusele tasub, ei sõltu konkreetse inimese eest makstud sotsiaalmaksu suurusest. Töötava elanikkonna eest makstud sotsiaalmaksust tasub haigekassa ka tõiseid sissetulekuid mitteomavatele inimestele osutatud raviteenuste eest.

2001. aasta 9 kuu seisuga oli Eestis ligi 1,3 miljonit ravikindlustusega inimest. Panustajad ja aidatavad jagunesid 9 kuu seisuga järgmiselt (vt joonis1):

Joonis 1. Ravikindlustusega hõlmatud isikud

Lepingud raviasutustega. Haigekassa sõlmib iga aasta alguses raviasutustega lepingud, kus on kirjas rahasumma, mille eest haigekassa aasta jooksul raviasutuse poolt osutatud teenuste eest saab tasuda. Rahasumma on jagatud kvartalite kaupa ja lepingus on nõue, et arstiabi andmine peab toimuma aasta ringi.

Lepingute ettevalmistamine järgmiseks aastaks algab juulis. Keskaigekassa koostab alusmaterjali, milles analüüsib ravikäitumist Eestis ning toob välja piirkondadevahelised erinevused kindlustatute ravis. Piirkondlikud haigekassad analüüsivad neid andmeid ja peavad läbirääkimisi raviasutustega. Esmalt prognoositakse kindlustatute ravivajadust järgmisel aastal, arstivisiite ja operatsioone, ning sel alusel jõutakse rahani. Detsembris jõuavad lepingukavad Eesti Haigekassa juhatusse.

Eesti Haigekassa 2001. aasta eelarve oli ligi 4,5 miljardit krooni. Esimese poolaasta jooksul maksis haigekassa hüvitisi rohkem kui 403 miljoni krooni eest, osutas raviteenuseid 1,4 miljardi krooni eest ning kompenseeris soodusravimeid 295 miljoni krooni eest.

Haigekassa ülesanded

Aet Truu

Eesti Haigekassa pressinõunik

Eesti Haigekassa on avalik-õiguslik juriidiline isik, mille ülesanded ja tegevuse sätestab Eesti Haigekassa seadus. Haigekassa kõrgeim organ on haigekassa nõukogu, kuhu kuulub 15 liiget. Haigekassal on juhatus, kuhu seaduse järgi võib kuuluda 3-7 liiget (praegu 4). Juhatuse esimees Maris Jesse juhib haigekassat alates 1997. aastast. Kesksaigekassa kõrval tegelevad ravikindlustuse probleemidega ka seitse haigekassa piirkondlikku osakonda: Harju, Lääne, Pärnu, Rakvere, Ida-Viru, Kagu ja Tartu osakond.

Aastatel 1999-2001 toimunud struktuurireformi eesmärk oli tagada kõigile kindlustatutele võrdne kohtlemine, leida tasakaal ülesannete tsentraliseerituse ja detsentraliseerituse astmes ning ühtlustada haigekassa töötajate töökoormust. Reformi kavandamisel lähtuti põhimõttest, et iga piirkond vastutab oma kindlustatute eest kõigis ravikindlustuse küsimustes. Piirkonna suuruse määramisel lähtuti kindlustatute arvust ja territooriumi suurusest, piirkonna piirid määrati maakondade järgi. Piirkondlikuks keskuseks sai suurima elanike arvuga maakonnakeskus antud piirkonnas.

Haigekassa tegeleb ravikindlustuse administreerimisega. Tema ülesandeks on kaasaaitamine ravistandardite ja ravijuhiste koostamisele, tervishoiuasutuste motiveerimine teenuste kvaliteedi arendamiseks, piirkondlike haigekassade ja lepingupartnerite (tervishoiuasutuste ja personaalselt praktiseerivate arstide) vahelise koostöö ja infovahetuse arendamine.

Kesksaigekassa koostab ravikindlustuse aastaeelarve eelnõu ja esitab selle sotsiaalministeeriumile; muudab ja kinnitab haigekassade eelarved, korraldab ja koordineerib haigekassade tegevust; nõustab, juhendab ja teostab järelevalvet; osaleb ravikindlustusega seotud õigusaktide eelnõude väljatöötamises ja kooskõlastamises; koostab statistilisi ja finantsaruandeid; analüüsib ravikindlustust ning teavitab selle tulemustest avalikkust.

Piirkondlik haigekassa peab haigekassa liikmete arvestust, tasub raviasutustele haigekassa liikmetele osutatud tervise-, tervise hoidmise ja raviteenuste ning terviseuuringute eest; maksab hüvitisi kindlustatud isikutele; tasub apteegile haigekassa liikmetele soodustingimustel väljastatavate ravimite hinnavahe, sõlmib lepinguid raviasutustega.

Maakondade bürood peavad kindlustatute registrit, väljastavad haigekassakaarte, jagavad kindlustatutele infot ning tegelevad retseptide ja töövõimetuslehtede esmase sisestamise ja tötlusega.

Struktuurireform

1991	tegutses Eestis 22 juriidilisest isikust haigekassat
1994	ravikindlustuse juhtimise tsentraliseerimine, Kesksaigekassa asutamine
1999-2001	Haigekassa keskosakonnast sai 5 osakonnaga Eesti Haigekassa, senise 17 piirkondliku haigekassa asemel hakkas tööle 7 piirkondlikku osakonda; töötajate arv kahanes 358-lt 309-le

Eesti Haigekassa osakonnad ja bürood: www.haigekassa.ee

Matusetootus

Heli Sildmäe

Sotsiaalministeeriumi sotsiaalkindlustuse ja toetuste osakonna jurist

Riik kindlustab inimesi mitmesuguste elusündmuste ja riskide korral alates sünni- ja lõpetades matusetootusega. Viimase eesmärk on aidata omastel või teistel matuse korraldajatel katta matusekulusid.

Matusetootuse maksmist reguleerib *riikliku matusetootuse seadus* (jõustunud alates 1. märtsist 2001., RT I 2000, 86, 549; 2001, 102, 674). Matusetootus on ühekordne rahaline toetus, mida makstakse matuse korraldajale sõltumata lahkunu või tema omaste sissetulekust ja varanduslikust seisust.

Matusetootuse saamiseks peab matuse korraldaja pöörduma oma elukohajärgse või surmaakti koostanud perekonnaseisuasutuse asukohajärgse pensioniameti poole.

Matusetootuse suuruse määrab Riigikogu igaks eelarveaastaks eraldi. 2002. aastal on matusetootuse suuruseks 1800 krooni. Kui surnu isik on tuvastamata või omaksed teadmata, lasub matmise kohustus kohalikul omavalitsusel. Sel juhul hüvitatakse kohalikule omavalitsusele matmisega seotud tegelikud kulud, kuid mitte rohkem kui 1800 krooni ulatuses.

Riiklikud peretoetused

Pille Liimal

Sotsiaalministeeriumi nõunik

Merle Malvet

Sotsiaalministeeriumi sotsiaalkindlustuse ja toetuste osakonna juhataja

Lastega perede toetamiseks on mitmeid võimalusi, neist kaks enam levinud võimalust on peretoetused ja maksusoodustused.

Peretoetuste süsteemid

Peretoetuste süsteem on ühel või teisel kujul olemas kõigis täna Euroopa Liidu liikmesriikides. Lõuna-Euroopa riikides ja Austrias on kasutusel mõiste "peretoetus", mis viitab kaudselt toetuse eesmärgile aidata peredel katta lapse kasvatamisega seotud kulusid. Ülejäänud liikmesriikides kasutatakse mõistet "lapsetoetus", mis viitab sellele, et kuigi toetust ei maksta otse lapsele, käsitletakse seda lapse personaalse õigusena, mitte aga perekonna täiendava sissetulekuna.

Eesti peretoetuste süsteemi eesmärk on peredele osaliselt hüvitada laste hooldamise, kasvatamise ja õppimisega seotud kulutusi. Samas on enamik peretoetuse liike, näiteks lapsetoetus, üksikvanema lapse toetus ja eestkostel või hooldusel oleva lapse toetus seotud lapse õigusega riigi toetusele, sõltumata tema pere elukorraldusest.

Peretoetuse suurus erineb riigiti oluliselt, peegeldades erinevaid arusaamu sellest, kui palju peaks riik toetama laste kasvatamist ning millised on pereliikmete vastastikused ülalpidamiskohustused.

Näiteks Lõuna-Euroopa riikides on pereliikmetel seaduslik kohustus üksteist toetada: riik võtab neilt hooldamiskohustuse üle alles siis, kui pere oma ressursid on täiesti ammendatud. Saksamaal on täiskasvanud lapsed kohustatud ülal pidama abivajavaid vanemaid, kuid ka vanematel on kohustus ülal pidada oma töötuid vallalisi lapsi kuni 25. eluaastani. Seevastu Skandinaavia maades on kohustus pere toimetuleku eest vastutada lasunud suuresti riigil.

Eestis on *perekonnaseaduse* kohaselt laste kasvatamine ja nende eest hoolitsemine vanemate kohustus, kuid *Riiklike peretoetuste seadusest* tulenev pere õigus saada riigilt toetusi laste kasvatamise ja õppimisega seotud kulutuste katteks viitab sellele, et **kuigi esmane vastutus laste heaolu eest lasub Eestis perekonnal, on osa laste kasvatamisega seotud lisakoormusest siiski kogu ühiskonna kanda.**

Peretoetus kõigile lastele või ainult vaeste eesõigus?

Euroopa Liidu 15 liikmesriigist 12-s on peretoetuste süsteem universaalne – riigi toetusele on õigus igal perel sõltumata perekonna sissetulekust. See ei tähenda, et kõigil lastega peredel on õigus võrdsele toetusele. Pere- ja lastetoetuse suurus sõltub reeglina laste vanusest ja sünnijärjekorrast ning pere suurusest.

Peretoetused

Üksnes Portugalis ja Hispaanias saavad kõik lapsed vanusest ja sünnijärjekorrast sõltumata võrdset toetust ja ainult Suurbritannias saab esimene laps järgmistest suuremat toetust. Prantsusmaa on ainus Euroopa Liidu riik, kus peretoetust, välja arvatud väikelapse toetus, makstakse alles alates teisest lapsest. Saksamaal ja Iirimaa saavad pere esimene ja teine laps võrdset toetust, toetus suureneb alates kolmandast lapsest. Ülejäänud liikmesriikides suureneb toetus alates teisest lapsest ning võrdsustub tavaliselt alates kolmandast või neljandast lapsest, mõnel juhul ka viiendast (Soome, Rootsi) või kuuendast lapsest (Prantsusmaa).

Suurtele peredele maksavad täiendavaid toetusi Kreeka, Prantsusmaa, Luksemburg, Austria ja Rootsi. Belgias, Prantsusmaal, Luksemburgis, Hollandis ja Austrias on peretoetus diferentseeritud vanuse järgi ning suureneb lapse kasvades.

Portugal maksab peretoetust kõige lühemat aega – kuni lapse 15-aastaseks saamiseni. Soome maksab peretoetust kuni 17-aastastele; Taani, Itaalia ja Hispaania kuni 18-aastastele ning Rootsi kuni 19-aastastele.

Mõned riigid jätkavad peretoetuse maksmist kutseõppeasutuses või kõrgkoolis õppijatele: Saksamaal ja Luksemburgis 27. eluaastani, Portugalis 25. eluaastani; Hollandis 24. eluaastani (kui noor ei saa õppetuletust). Prantsusmaa maksab peretoetust kuni 20. eluaastani, kui toetuse saaja sissetulek ei ületa 55% miinimumpalgast.

Kolmes Lõuna-Euroopa riigis (Hispaania, Itaalia, Portugal) on õigus peretoetusele otseselt seotud sissetulekuga.

Hispaanias ei ole õigust peretoetusele, kui pere sissetulek aastas ületab 7375 eurot; sissetulekupiiri tõstetakse 15% võrra iga lapse kohta alates teisest lapsest. Portugalis sõltub peretoetuse suurus laste arvust ja nende vanusest ning pere sissetuleku ja miinimumpalga suhtest. Kõige suuremat toetust saavad pered, kelle sissetulek on alla pooleteistkordse miinimumpalga, kõige väiksemat toetust pered, kelle sissetulek ületab kaheksa korda miinimumpalga. Itaalias on erineva suurusega peredele kehtestatud erinev sissetulekupiir: näiteks neljalikmeline pere ei saa peretoetust, kui aasta sissetulek ületab 41 036 eurot.

Samas on ka universaalse peretoetuste süsteemiga riikides hakatud toetusi suunama eeskätt vähekindlustatud peredele.

Eestis on alates 1990-ndate algusest makstud peretoetust põhimõttel, et **iga laps on väärtus ja tal on õigus riigi toetusele sõltumata tema vanemate sissetulekust**. Ent Euroopa Liidu riikide sarnaselt on ka Eestis peretoetus **suunatud eeskätt vähekindlustatud peredele**. Lisaks toetatakse **vanemliku hoolitsuseta jäänud laste kasvamist hooldusperedes**.

Peretoetused

Peretoetust makstakse kõigile lastele 16. eluaastani. Kui laps õpib põhikoolis, gümnaasiumis või põhikooli baasil kutseõppeasutuses, siis 19. eluaastani. Igakuine toetus on diferentseeritud: alates teisest lapsest toetus suureneb. Üksikvanema lastele, ajateenija lastele, eestkoste või perekonnas hooldamisel olevatele lastele makstakse igakuiselt lisatoetusi. Kuni 3-aastaseid lapsi (seaduses ette nähtud juhtudel kuni 8-aastaseid lapsi) kasvatavale vanemale makstakse igakuiselt lapsehooldustasu. Suurtele peredele makstakse kord kvartalis täiendavalt nelja- ja enamalapselise pere või kolmikuid kasvatava pere toetust. Ühekordselt makstakse sünnitoetust, lapsendamistoetust ja lastekodus kasvanud lapsele elluastumistoetust. Kord aastas - kooliaasta alguses - makstakse koolitoetust.

Üsna sageli on tehtud ettepanekuid senise **sotsiaalkindlustusena makstava üldise peretoetuste süsteemi asendamiseks sotsiaalabina makstavate peretoetustega**. Esmapiilgul tundub ettepanek ahvatlev, sest kõlab hästi ja õigete andmete korral võiks sellest vaestel suurem abi olla. Samas on sellise muudatuse läbiviimisele mitmeid olulisi vastuargumente, mis näitavad, et tegelikult ebavõrdsus ei vähene, vaid hoopis suureneb:

- iga last ei peeta oluliseks
- sotsiaalabina jagatav toetus soodustab passiivsuse kujunemist ja võib tekitada nn vaesuslõksu, kuna perekonnal ei pruugi olla huvi oma sissetulekute suurendamiseks, sest siis kaotaks ta toetuse
- abiandmine ja abivajadus ei tarvitse ajaliselt kokku langeda, sest tõendatavad sissetulekud ei kajasta pere hetkeolukorda (näiteks eelmisel kuul võis pere sissetulek suurem olla)
- sotsiaalabina makstaval peretoetusel võib olla saajat halvustav ja tema väärikust alandav mõju
- sotsiaalabi saajate jaoks on asjaajamine keeruline ja aeganõudev
- sotsiaalabi taotlemine toob kaasa kaudsete kulude suurenemise (inimesed ei tee tööd, vaid korjavad pabereid kokku)
- sotsiaalabi suurendab kiusatust varjata oma tulusid
- sotsiaalabi administreerimise kulud on suuremad sotsiaalkindlustuse administreerimise kuludest.

Kui Eestis siiski otsustatakse **jõukamad pered toetusest ilma jätta**, siis:

- kui seada lapsetoetuse maksimise **sissetulekupiiriks 2000 krooni** leibkonnaliikme kohta kuus, **suureneks ülejäänud lastel toetus kuni 80 krooni**. Seejuures tähendab 2000 kroonine sissetulekupiir pooleteistkordset elatusmiinimumi, mis on isegi väiksem kui keskmise pere sissetulek ühe liikme kohta kuus
- kui lapsetoetuse maksimise seatakse sissetuleku piiriks **2500 krooni**, **suureneks ülejäänud lastel toetus kuus 46 krooni** ja **3000 kroonise piiri puhul vaid 29 krooni**.

Administratiivselt muutuks toetuste maksimise süsteem keerulisemaks, kuna toetusele õigust omavad pered peavad seda **pidevalt dokumentaalselt tõendama**. 2000 kroonise piiri puhul tähendab see **65-70% lastega peredest**.

Sotsiaalabile üleminek tähendaks mõnes mõttes tagasiminekut, sest vaestele abiandmine on aastatuhandeid vana nähtus, samal ajal kui sotsiaalkindlustuse ajalugu võib mõõta vaid 120 aastaga (kuulus "Bismarcki plaan" ulatub 1880ndaisse aastatesse). Peretoetuse kui sotsiaalkindlustuse ajalugu sai alguse 1930ndail, enamuses riikides loodi see alles 1950ndail.

Tulumaksusoodustused lastega peredele

Peretoetusest erineva mõjuga on perele tulumaksusoodustuse kehtestamine.

Euroopa Liidu liikmesriikidest rakendab tulumaksusoodustust lastega peredele kaheksa riiki: Belgia, Hispaania, Itaalia, Kreeka, Luksemburg, Prantsusmaa, Portugal ja Saksamaa. Lastega peredele ei ole tulumaksusoodustusi Austrias, Iirimaa, Soomes, Rootsis, Taanis ja Suurbritannias.

Maksusoodustusi lastega peredele on kolme liiki:

- tulumaksuvaba miinimumi suurendamine
- mõningate lastega seotud kulutuste (nt lastepäevahoiu kulud, koolitus) mahaarvamine maksustatavast tulust
- maksust (st maksmisele kuuluvast summast) mahaarvamised

Tavaliselt algab maksusoodustus esimesest lapsest. Kolmes riigis – Belgias, Kreekas ja Prantsusmaal - kasvab selle suurus koos lapse sünnijärjekorra numbriga, millega antakse suurem soodustus paljulapselistele peredele. Ülejäänud riikides on maksusoodustus iga lapse kohta ühesugune. Sageli on tulumaksuvaba miinimum suurem puudega last kasvataval perel.

Üldiselt on maksusoodustuse osatähtsus Euroopa Liidu liikmesriikides siiski peretoetuse omast väiksem. Kolmes riigis – Hollandis, Luksemburgis ja Saksamaal – võib perekond valida kas peretoetuse või tulumaksusoodustuse. Saksamaal näiteks saab ca 90% peredest toetusi ning 10% on valinud maksusoodustuse.

Maksusoodustusi tehakse lastega peredele ka Eestis. Esiteks, Eestis elavad isikud võivad maksustamisperioodi tulust maha arvata alla 26 aasta vanuse ülalpeetava dokumentaalselt tõendatud **koolituskulud** (kaasa arvatud õppelaenu intressid). Teiseks, lapse üks vanem või muu last ülalpidav isik võib maksustamisperioodi tulust maha arvata **täiendavat maksuvaba tulu iga kuni 17 aasta vanuse lapse kohta alates kolmandast lapsest**. See säte jõustus 2001. aastal, esmakordne mahaarvamine tehakse 2001.aasta tulust 2002.aastal (tulumaksudeklaratsiooni esitamisel).

Nii peretoetustel kui maksusoodustustel lastega peredele on oma tugevad ja nõrgad küljed.

Peretoetused

Maksusoodustus motiveerib perekonda oma sissetulekuid suurendama, et saada maksusoodustusest võimalikult suurt kasu; väärtustab toimetulevaid peresid ja ausaid maksumaksjaid; lastega pere vältimatud väljaminekud on suuremad kui lasteta perel, tulumaksusoodustuse korral jääks lastega perele muuhulgas rohkem raha laste arengusse ja haridusse investeerimiseks. Samas maksusoodustus:

- suurendab perede tarbimis-, mitte toimetulekuvõimalusi
- maksusoodustusest pole abi raskeimas olukorras olevatel peredel, sellest võidavad suurema sissetulekuga pered, kel on oma laste kasvatamiseks ja neile hariduse andmiseks üldjuhul juba niigi piisavalt raha
- tulud suurenevad eelkõige neil peredel, kes sotsiaaltoetusi ei vaja

Maksusoodustus töötab vaesemate perede kahjuks ka pikemas plaanis, sest riigieelarvesse jääb tulumaksu näol saamata raha, millega suurendada peretoetusi.

Universaalsete ehk üldiste peretoetuste tugevaks küljeks on see, et toetus väärtustab iga lapse sünni ja kindlustab lapse õiguse riigi toetusele sõltumata tema vanemate majanduslikust järjest. Samuti aitab üldine peretoetus sotsiaalse kaasatuse suurenemisele ühiskonnaelus ning sotsiaalse tõrjutuse ja vaesuse ennetamisele ja vähendamisele. Universaalsete toetuste nõrgaks küljeks on see, et väga suurte kulutustega saavutatakse suhteliselt väike efekt, näiteks esimese lapse igakuise lapsetoetuse suurendamine 150 krooni võrra vajaks täiendavalt 363 miljonit krooni.

Peretoetuse, tulumaksusoodustuse ja teiste lastega pere toetuseks mõeldud abinõude mõju perekonna sissetulekule ja toimetulekule tuleb käsitleda koos. Samuti on oluline hinnata erinevate toetusviiside mõju riigieelarvele. Üheaegne universaalsete peretoetuste suurendamine, maksusoodustuste laiendamine ning toetuste suunamine vaesematele peredele võib tekitada konkurentsi riigieelarve raha jagamisel.

2002.aastal jõustunud riiklike peretoetuste seaduse muudatused

Leili Matsar

Sotsiaalministeeriumi sotsiaalkindlustuse ja toetuste osakonna peaspetsialist

2002. aastast jõustus riiklike peretoetuste seaduse redaktsioon, kus on varem kehtinud seadusega võrreldes rida olulisi muudatusi:

- peretoetusele õigust omavate isikute ring laieneb, kuna peretoetuste määramisel hakatakse lisaks Eestis elavatele perekonnaliikmetele **arvesse võtma ka välisriigis õppimise tõttu perest eemal viibivaid lapsi**;
- lapsetoetus **teisele lapsele tõuseb** seniselt 225 kroonilt 300 kroonile
- pensioniameti kaudu makstav **toetus eestkostel või perekonnas hooldamisel olevatele lastele tõuseb** 300 kroonilt 900 kroonile
- kehtestatakse **uus toetuse liik: lapsendatud lapse toetus**. See on ühekordselt makstav toetus. Toetuse suurus 2002.aastal on 3000 krooni. Lapsendatud lapse toetust makstakse juhul, kui varem ei ole perele selle lapse eest sünnitoetust makstud. Samaselt sünnitoetusega aitab lapsendatud lapse toetus katta lapse perre tulekuga seotud ühekordseid kulutusi. Lapsendatud lapse toetusele tekib õigus juhul, kui kohtuotsus lapsendamise kohta jõustub alates 1. jaanuarist 2002.
- vanemliku hoolitsuseta lastele ja orbudele makstav **elluastumistoetus tõuseb** seniselt 5 000 kroonilt 6 000 kroonile
- **üksikvanema lapse toetusele tekib õigus** igal lapsel, kelle sünniaktis puudub kanne lapse isa kohta või kelle vanem on seadusega sätestatud korras tunnustatud tagaotsitavaks ja **olenemata sellest, kas vanemal on uus elukaaslane või ei**. Toetuse summa jääb samaks, s.o 300 krooni
- vanemliku hoolitsuseta lapsel tekib **hoolekandeaasutusest õppimise tõttu eemalviibimise korral õigus lapsetoetusele ja koolitoetusele**. Juhul kui lapse sünniaktis puudub kanne isa kohta või vanem on seadusega sätestatud korras tunnustatud tagaotsitavaks, tekib lapsel õigus ka **üksikvanema lapse toetusele**. Seni maksti peretoetusi ainult kutseõppeasutusse õppima asumisel, mis ei võimaldanud maksta toetusi näiteks juhul, kui laps asus õppima teise piirkonna gümnaasiumisse
- **puudega lapsel, kes elab ajutiselt hoolekandeaasutuses või puuetega laste internaatkoolis**, tekib õigus lapsetoetusele täies ulatuses, üksikvanema lapse toetusele, ajateenija lapse toetusele ja koolitoetusele **teiste lastega võrdsetel alustel**.

Peretoetused 2002. aastal

Toetuse liik	Toetuse suurus (kroonides)
Lapse sünnitoetus	3750
Lapsetoetus (makstakse lapse 16-aastaseks saamiseni või kui laps jätkab õpinguid päevases õppevormis või meditsiinilistel näidustustel mõnes muus õppevormis kuni 19 -aastaseks saamiseni või 19. aastaseks saamisel õppeaasta lõpuni) <ul style="list-style-type: none"> • esimesele lapsele • alates teisest lapsest 	150 300
Hooldustasu: <ul style="list-style-type: none"> • kuni 3-aastase lapse hooldajale • 3-8 aastase lapse hooldajale (makstakse, kui peres on veel kuni 3-aastaseid lapsi) • 3-8 aastase lapse hooldajale kolme- ja enamalapselises perekonnas (makstakse juhul, kui peres on vähemalt kolm üle 3 -aastast lapsetoetust saavat last) 	600 300 300
Üksikvanema lapse toetus (makstakse, kui lapse sünniaktis puudub kanne isa kohta või see on tehtud ema ütluste alusel või kui teine vanem on tunnustatud tagaotsitavaks)	300
Ajateenija lapse toetus	750
Lapse koolitoetus (makstakse iga õppeaasta alguses)	450
Eeskostetava või perekonnas hooldamisel oleva lapse toetus	900
Elluastumistoetus	5000
Nelja- ja enamalapselise pere ning kolmikuid kasvatava pere toetus (makstakse kord kvartalis)	lapsetoetust saavate laste arv korrutatuna 150-ga. (kolmikute puhul on toetuse suurus 4x150)
Lapsendatud lapse toetus	3000

Kuriteoohvrite kaitse

Leili Matsar

Sotsiaalministeeriumi sotsiaalkindlustuse ja toetuste osakonna peaspetsialist

Kuriteoohvrite kaitsele hakati Euroopas tähelepanu pöörama 1960-ndatel aastatel, kusjuures kuriteoohvrite kaitse all mõeldi nii psühholoogilist abi kui kehavigastuse tõttu tekkinud materiaalse kahju hüvitamist. Kuigi enamikus Euroopa riikides kehtisid juba toona seadused, mis võimaldasid kohtuotsuse või kohtuvälise kokkuleppe alusel kurjategijalt kahjutasu välja nõuda, sai ohver hüvitist siiski väga harva. Põhjus oli lihtne: õigusrikkujat ei õnnestunud tabada või polnud tal oma kuriteoga tekitatud kahju hüvitamiseks raha ega muud vara.

Seetõttu löid mitmed Euroopa riigid kuriteoohvrite toetamiseks hüvitamise riikliku süsteemi. 1980-ndate alguses töötas Euroopa Nõukogu välja **Euroopa vägivallakuritegude ohvritele hüvitise maksmise konventsiooni**, mille kohaselt peab kuriteoohvrile hüvitist maksma riik, kelle territooriumil kuritegu toime pandi. Seda eelkõige juhul, kui süüdlane ei ole tuvastatud või tal pole võimalik oma teo tagajärgi heastada.

Miks maksab riik kinni õigusrikkuja tekitatud kahju? Esiteks lasub riigil vastutus kuritegevuse ennetamise eest. Seega on kuriteoohvriks osutumine märk riigi kuritegevusvastaste abinõude ebaõnnestumisest. Teiseks on riigi sekkumine põhjendatud sotsiaalse õigluse ja solidaarsusega: ühiskond korvab oma liikmetele osaks saanud vigastused. Kolmandaks vähendab riiklik hüvitis ohvri viha ja meeleheidet, mis võimaldab riigil kohaldada süüdlase suhtes leebemat, kuid siiski tõhusat kriminaalmenetlust.

Euroopa konventsiooni kohaselt makstakse riiklikku hüvitist ohvrile või tema ülalpeetavatele, kui õigusrikkumine:

- on toime pandud tahtlikult
- on vägivaldne (sh psüühiline vägivald)
- põhjustab raske kehavigastuse või terviserikke või ohvri surma.

Eeltoodud põhimõtetele tugineb ka Eesti **kuriteoohvritele riikliku hüvitise maksmise seadus**, mis jõustus 1. jaanuarist 2001.

Hüvitist makstakse tahtlikult toime pandud kuriteo tagajärjel tekkinud üliraske kehavigastuse, vähemalt kuus kuud kestva tervisehäire või ohvri surma korral. Viimasel juhul on hüvitisele õigus hukkunu seadusjärgsetel ülalpeetavatel, kel on õigus toitjakaotuspensionile.

Selle seaduse alusel hüvitatakse 50% järgmistel asjaoludel tekkinud varalisest kahjust:

- töövõimetuse tõttu saadud kahju
- ohvri ravikulud
- matusekulud
- ohvri surmast tulenev kahju (ühele ülalpeetavale 25% ja kahele või enamale ülalpeetavale 50% ohvri sotsiaalmaksuga maksustatud tulust);
- prillide, hambaproteeside, kontaktläätsede ja muude abivahendite ning riiete rikkumisega seotud kahju hüvitatakse, kui kahju kogusumma ületab 50% isiku kuriteoohvriks langemisele eelneva kuu sissetulekust.

Kuriteoohvrid

Hüvitise taotlemiseks peab kuritegu olema politseis registreeritud ja selle kohta peab olema algatatud kriminaalasi.

Hüvitise taotlemiseks tuleb pöörduda elukohajärgsesse pensioniametisse. Kindlasti tuleb alles hoida kõik arved, mis tõendavad tehtud kulutusi, kuna hüvitist makstakse ainult kuriteoohvriks langemisega seotud tegelike kahjude ja kulude katteks. Seejuures arvatakse kahjust maha toitjakaotus- ja töövõimetuspension, elukindlustus ja muud toetused, mida inimene saab kuriteoohvriks langemise tõttu.

Kuigi eeluurimisorganitele on pandud kohustus teavitada kõiki vägivallakuritegude ohvreid õigusest hüvitisele, on paraku hüvitist taotlenud väga vähe inimesi. 2001. aastal esitati kokku kõigest 20 taotlust, millest üheksa on tänaseks rahuldatud. Ühtekokku on hüvitisi välja makstud 48141 krooni ulatuses. Kuritegude statistikat arvestades on seda äärmiselt vähe.

Ilmselt on selle põhjuseks ühelt poolt asja uudsus – ka teistes riikides on esimestel aastatel hüvitisi oodatust vähem välja makstud. Teisalt on elu näidanud, et vägivallakuriteoga tekitatud kahju on enamasti seotud ravikuludega, mille katab ravikindlustus. Ülejäänud kahju on sageli raske rahas mõõta või on see liiga tühine selleks, et hakata hüvitist taotlema.

Puuetega inimeste sotsiaaltoetused ei ole pensionilisa

Pille Liimal

Sotsiaalministeeriumi nõunik

Puuetega inimeste sotsiaaltoetused Eestis on uut liiki toetused, mille eesmärgiks on aidata puuetega inimestel katta kulutusi, mis neil on oma erivajaduste tõttu suuremad kui teistel inimestel. *Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduse* (jõustunud täies mahus 1. jaanuarist 2001) alusel makstavad toetused ei ole siiski pensionilisa, kuigi kahjuks just selle nimetuse all neid sageli tuntakse.

Puuetega inimeste vajaduste mõistmisel on arenenud riikides viimase paari aastakümne vältel toimunud oluline nihe puuetega inimeste kohandamiselt ühiskonnaga (ehk normaliseerimiselt) ühiskonna kohandamisele puuetega inimestega. Puuetega inimeste poliitika eesmärgiks on kujundada "ühiskond kõigile", st ühiskond, mis võtab arvesse kõigi oma liikmete vajadusi ning tagab neile võrdsed võimalused kõigis eluvaldkondades.

Eesti põhiseaduse paragrahv 28 kohaselt on puuetega inimesed riigi ja kohalike omavalitsuste erilise hoole all. 1995. aasta mais kiitis valitsus heaks Eesti invapoliitika kontseptsiooni, mis põhineb ÜRO Puuetega inimestele võrdsete võimaluste loomise standardreeglitel (ÜRO resolutsioon 48/96, 20. detsembrist 1993). Standardreeglite omaksvõtuga olid loodud eeldused puuetega inimestele võrdsete võimaluste tagamiseks hariduses, tööturul ja teistes eluvaldkondades.

Tegelikult on puuetega inimeste sotsiaalne integratsioon ja kaasamine ühiskonnaellu osutunud Eestile tõsiseks väljakutseks. Endiselt kogevad puuetega inimesed oma puude tõttu väga palju takistusi, alustades füüsilistest barjääridest (ligipääsmatud hooned, tänavad ja sõiduvahendid) ning lõpetades ühiskonnas levinud eelarvamuste ja tõrjuva suhtumisega.

Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus töötati välja, et leevendada puudest tingitud lisakulude koormust kui üht takistust, mille tõttu ei ole puuetega inimestel kõigi teistega võrdsed võimalusi haridust või elukutset omandada, töötada või meelepäraselt vaba aega veeta. Puuetega inimeste sotsiaaltoetusi makstes võtab ühiskond osa puuetega inimeste rehabiliteerimise, hoolduse, suhtlemis- ja abivahendite kasutamise ning muude erivajadustega seotud kulusid enda kanda. Seega ei ole puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduse eesmärk puuetega inimestele täiendava sissetuleku kindlustamine, vaid iseseisva toimetuleku, sotsiaalse integratsiooni ja võrdsete võimaluste toetamine.

Sotsiaaltoetusi ei kasutata alati eesmärgipäraselt. See on ka peamine põhjus, miks kõigest kaks aastat kehtinud puude raskusastme ja puuetega inimeste sotsiaaltoetuste määramise süsteemi on rohkem laidetud kui kiidetud.

Mõistagi vajab iga uus asi vajab harjumiseks aega, ent kui tahes hea toetuste süsteem ei suuda üksi kõiki puuetega inimeste probleeme lahendada. Hädavajalikud on rehabilitatsiooni-, tervishoiu-, tööturu- ja sotsiaalteenused ning muud abinõud, mis koosmõjus aitavad kaasa puuetega inimeste ühiskonda integreerimisele. Parima tulemuse annab **toetuste ja teenuste sidumine**, teisisõnu peab puudega inimesel olema reaalselt võimalik kasutada toetusraha oma tegevusvõime tõstmiseks ja erivajaduste rahuldamiseks.

Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduse muudatuste seaduse (jõustunud 1. jaanuarist 2002) mõtteks ongi siduda nii puude raskusastme määramine kui puuetega inimeste sotsiaaltoetuste raha kasutamine tihedamalt rehabiliteerimise võimalustega.

• Alljärgnevalt olulisematest seaduse muudatustest, mis ühendavad puuetega inimeste sotsiaaltoetusi rehabilitatsioonisüsteemiga:

Puude raskusastme määramise kriteeriumid on nüüd sätestatud seaduses (varem sotsiaalministri määruses). Kriteeriumide loetelu tugineb rahvusvaheliselt kasutatavale puude mõistele, mille kohaselt tuleb puude määratlemisel lähtuda kolmest mõõtmest: keha funktsioonid ja struktuur, individuaalne tegevusvõime ning ühiskonnas osalemine. Seega kuigi puue võib olla inimesel välja kujunenud haiguse tagajärjel, ei ole puue haigus, vaid eelkõige inimese ja teda ümbritseva keskkonna suhe. Puue takistab inimese toimetulekut keskkonnas, kus hooned, tänavad, ühistransport ja muud avalikud teenused on kohandatud vaid tervetele ja tugevatele. Puue on probleemiks ühiskonnas, kus puuetega inimesed on "nähtamatud", st nende probleeme ja vajadusi ei teata või nendega lihtsalt ei arvestata.

Näiteks raske liikumispuudega inimene, kelle kodu on kohandatud tema erivajadustega, vajab vaieldamatult vähem kõrvalabi ja toetust, kui teine niisama raske puudega inimene, kes elab liftita paneelmaja viimase korruse tüüpkorteris.

Seepärast tuleb puude tuvastamisel ja raskusastme määramisel arvestada järgmiste võrdse tähtsusega asjaoludele ning nende vastastikuse mõjuga:

- terviseseisund
- tegevusvõime
- kõrvalabi, juhendamise ja järelevalve vajadus, mis on suurem inimese tavalisest eakohasest abivajadusest
- kõrvalabi ja juhendamise vajadus, mis esineb inimesel tehniliste abivahendite kasutamisele vaatamata
- elukeskkond
- puudest tingitud lisakulud
- rehabilitatsiooniplaani olemasolul selles ette nähtud tegevused

Puude raskusastme määramisel võetakse arvesse kõrvalabi, juhendamise ja järelevalve vajadus, mis on suurem inimese tavalisest eakohasest abivajadusest. Kuigi iga väikelaps vajab ööpäevast abistamist, juhendamist ja järelevalvet, ei tähenda see veel seda, et lapsele tuleb määrata sügav puue, kuna tegemist on eakohase abivajadusega. Samuti kahaneb tegevusvõime vananedes, ilma et inimene seejuures oleks tingimata puudega. Kuna puude raskusaste sõltub abivahendite olemasolust - näiteks väheneb pimedal inimesel kõrvalabi vajadus, kui ta liigub valge kepi abil - võetakse arvesse kõrvalabi või juhendamise vajadus, mis esineb inimesel ka siis, kui ta abivahendeid kasutab.

Milleks rehabilitatsiooniplaan? Enne puude raskusastme määramist koostatakse kõigile lastele rehabilitatsiooniplaan. 16-aastased ja vanemad inimesed suunab arstliku ekspertiisi komisjon rehabilitatsiooniplaani koostama juhul, kui perearsti täidetud arstliku ekspertiisi taotluses sisalduvad andmed pole puude raskusastme määramiseks piisavad või ei sobi kokku haiguse diagnoosiga või rehabilitatsiooniplaani koostamine on vajalik inimese iseseisvaks toimetulekuks ja sotsiaalseks integratsiooniks.

Puuetega inimesed

Rehabilitatsiooniplaani koostamiseks hindab spetsialistide meeskond põhjalikult puudega inimese tegevusvõimet ja kõrvalabi, juhendamise või järelevalve vajadust ning soovib tegevusi, mis toetavad tema toimetulekut ja ühiskonda kaasamist. Arstliku ekspertiisi komisjon suudab rehabilitatsiooniplaani alusel täpsemalt hinnata inimese kõrvalabi vajadust ja puudest tingitud lisakulusid, samuti seda, kuivõrd on inimese tegevusvõimet võimalik rehabilitatsiooni abil tõsta. See kõik aitab komisjonil puude õiget raskusastet määrata. Teisalt on rehabilitatsiooniplaan puudega inimesele "võtmeks" rehabilitatsiooniteenustele, kuna spetsialistide abiga saab ta tervikpildi oma vajadustest ja abi võimalustest.

Sügav, raske või keskmine puue. Sügava puudega inimene vajab pidevat ööpäevast kõrvalabi, juhendamist või järelevalvet, raske puudega inimene igal ööpäeval vähemalt 12 tundi. Keskmine puue on inimesel, kes vajab väljaspool oma elamiskohta regulaarset kõrvalabi või juhendamist vähemalt korra nädalas. See hõlmab abivajaduse kord nädalas või neljal või enamal korral kuus kas järjestikustel päevadel või harvem.

Varem määrati keskmine puue inimesele, kes vajab kõrvalabi või juhendamist vähemalt kord kuus, kuid nii ei jõudnud toetus nendeni, kellele see tegelikult mõeldud oli – eelkõige kuulmispuudega inimesteni, kes suhtlevad viipekeele või muu tõlgi abil, aga ka vaimse puude või psüühikahäiretega inimesteni. Sageli käsitleti puudest tingitud kõrvalabina üksnes abi majapidamistoimingutes, milles peaks abi osutama kohalik omavalitsus.

Keskmine puue on määratletud abivajadusena väljaspool elamiskohta, kuna keskmise puude puhul ei ole inimese peamiseks probleemiks esmase abi vajadus näiteks söömisel, riietumisel või hügieenitoimingutes, vaid takistatud on kodust välja pääsemine, töötamine, õppimine, suhtlemine, asjaajamine.

Kui kauaks puue määratakse? Puude raskusaste määratakse tähtajaga 6 kuud kuni 3 aastat. 65-aastastele ja vanematele inimestele lubab seadus sellest aastast puude raskusastme määrata ka tähtajatult ehk elu lõpuni, kui tervises seisund on selline, et kõrvalabi, juhendamise või järelevalve vajadus ilmselt ei vähene. Kui aga tervis läheb vahepeal halvemaks, on inimesel alati õigus taotleda puude raskusastme uuesti määramist.

Puuetega inimeste sotsiaaltoetustele annab õiguse keskmine, raske või sügav puue. Sotsiaaltoetusi on kokku seitse: puudega lapse toetus, puudega täiskasvanu toetus, puudega vanema toetus, hooldajatoetus, õppetoetus, rehabilitatsioonitoetus ja täienduskoolitustoetus (vt lähemalt tabelist).

Põhitoetusteks on puudega lapse toetus ja puudega täiskasvanu toetus (varem 16-aastase ja vanema puudega inimese toetus), mida makstakse igakuiselt puudest tingitud lisakulude hüvitamiseks ja rehabilitatsiooniplaanis ette nähtud tegevusteks. Õppetoetus, rehabilitatsioonitoetus ja täienduskoolitustoetus on täiendavad toetused, mida makstakse konkreetsete kulutuste katteks vastavalt esitatud arvele. Hooldajatoetust makstakse inimesele, kes ei saa töötada puudega lapse või puudega täiskasvanu hooldamise tõttu.

Puuetega inimeste sotsiaaltoetusi ei maksta ravikindlustuse ja riigieelarve muudest finantsidest rahastatavateks tegevusteks. Kuna puuetega inimese rehabiliteerimine ühendab endas sotsiaalset, meditsiinilist, kutse- ja tööalast jm liiki rehabilitatsiooni, rahastatakse seda eri allikatest.

Puuetega inimesed

Puuetega inimeste sotsiaaltoetustega ei ole õige kinni maksta kõiki tervishoiule, haridusele, tööturule ja teistele valdkondadele pandud kohustusi puuetega inimeste suhtes. Teisisõnu, nimetatud toetused täiendavad, mitte ei asenda kõiki rahalisi ja mitterahalisi meetmeid, mis on puuetega inimestele ette nähtud ravikindlustusseaduse, sotsiaalhoolekande seaduse, haridusseaduse, tööturuteenuse seaduse, kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse, töötervishoiu ja tööohutuse seaduse ning muude õigusaktidega.

Puuetega inimeste sotsiaaltoetused ei ole ühelgi moel seotud töövõimetuspensiooni saamise ega selle suurusega. Samuti makstakse põhitoetust sõltumata sellest, kas puudega inimene töötab või mitte.

Sotsiaalministeeriumilt küsitakse sageli, kas näiteks eakale inimesele, kes vajab kord nädalas abi küttepuude tuppä toomiseks, tuleb määrata puue ja maksta puuetega inimeste sotsiaaltoetust. Vastus sõltub sellest, milles konkreetne inimene veel kõrvalabi, juhendamist või järelevalvet vajab; kas ja millised lisakulud tal sellega kaasnevad ning kuidas nende lisakulude hüvitamine aitab kaasa selle inimese sotsiaalsele integratsioonile. Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduse kõige olulisemaks võtmesõnaks on individuaalne lähenemine. Puuetega inimeste sotsiaaltoetused täidavad oma eesmärgi üksnes siis, kui puuetega inimeste vajadusi individuaalselt hinnata ja tervikuna rahuldada.

HOOLDAJATOETUS

Hooldajatoetuse eesmärk on rahaliselt toetada ning kindlustada arstiabi ja pension inimestele, kes ei saa töötada ja kel puudub sissetulek puudega lapse kasvatamise või puudega täiskasvanu hooldamise tõttu.

Hooldajatoetuse taotleja peab kinnitama, et ei saa töötada puudega lapse kasvatamise või puudega täiskasvanu hooldamise tõttu. Kui inimene ei tööta õppimise tõttu või on registreeritud töötuna ja saaks töö leidmisel kohe takistusteta tööle asuda, ei ole hooldajatoetuse maksmine põhjendatud.

Hooldaja peab tagama hooldatavale kõrvalabi, juhendamise või järelevalve vastavalt hooldatava puudest tingitud vajadustele – sügava puudega inimesele ööpäevaselt ja raske puudega inimesele vähemalt 12 tundi ööpäevas. Hooldajatoetust ei maksta enam inimesele, kellele on määratud raske või sügav puue, kuna nii raske puudega inimene ei suuda teisele puudega inimesele vajalikul määral ja tasemel abi osutada.

Puudega inimese hooldamine peres on vaieldamatult inimsõbralikum, aga ka ühiskonnale odavam, kui professionaalsete hooldusteenuste või institutsionaalse hoolduse osutamine. Teisalt tähendab hooldamiskohustus sageli perele ja teistele lähedastele rikutud tervist, tõrjutust, vaeseid olusid, katkenud ravi- ja pensionikindlustust, millel on oma hind.

Omavalitsustel tasub võimalusel kaaluda, kas määrata puudega inimesele hooldaja, kes saab hooldajatoetust riigilt, või osutada ise puudega inimesele hooldusteenuseid. Hooldamiskohustusest kas või osaliseltki vabastatud pereliige saaks tööle minna, ise endale sissetulekut hankida ja maksumaksjana ka kohaliku omavalitsuse eelarvet täita.

Kas puuetega inimeste sotsiaaltoetusi makstakse hoolekandeesutuses elavatele puudega inimestele?

Hoolekandeesutuses elaval inimesel on õigus puuetega inimeste sotsiaaltoetusele, kui ta vajab kõrvalabi või juhendamist väljaspool tema elukohaks olevat hoolekandeesutust või kasutab individuaalset abivahendit, mille soetamiseks tuleb osa kulusid kanda omavastutuse korras.

Puuetega inimeste sotsiaaltoetused aitavad hoolekandeesutustes elavatel inimestel üle saada takistustest suhtlemisel ja liikumisel väljaspool hooldekodu, muudavad kättesaadavamaks huvitegevuse, vaba aja veetmise ja sotsiaalse suhtlemise.

Seadus välistab puuetega inimeste sotsiaaltoetuste maksmise hoolekandeesutuse majutus- ja toitlustamiskulude, hooldamise, tugevdatud hooldamise või muude kõigile hoolekandeesutuse elanikele mõeldud teenustega seotud kulude katteks. Samuti ei maksta hoolekandeesutuses viibiva inimese kohta hooldajatoetust, mille eesmärk on toetada puudega inimese elu oma kodus.

Puuetega inimeste sotsiaaltoetused makstakse välja isiku arvele, kuna see on konkreetsele inimesele, mitte hoolekandeesutusele mõeldud toetus. Hoolekandeesutuses viibiv inimene kasutab oma raha ise, nii nagu iga toetusi saav isik väljaspool hoolekandeesutust. Kui inimene ei suuda oma tegude eest vastutada või neid juhtida, sh tehinguid teha, seatakse tema üle eestkoste. Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste põhjendatud kasutamise eest vastutab toetuse saaja või tema seaduslik esindaja.

Puuetega inimeste sotsiaaltoetused 2002. aastal

Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste suurus ei muutunud võrreldes 2001. aastaga, välja arvatud puudega lapse toetus. Puudega lapse toetus suurenes keskmise puudega lapsel 840 kroonilt 860 kroonini ning raske ja sügava puudega lapsel 940 kroonilt 1020 kroonini, ja seda transpordi- ja telefoni kasutamise toetuse puudega lapse toetusega liitmise arvel.

Puuetega inimesele, kellele oli puude raskusaste ja sotsiaaltoetused määratud enne seaduse muudatuste jõustumist tänavu 1. jaanuaril, makstakse neid toetusi edasi endises suuruses ja tingimustel kuni puude raskusastme kestuse lõpuni.

Tabel 1. Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduse alusel makstavad toetused

Toetuse liik	Toetuse saaja	Tingimused	Toetuse suurus
Puudega lapse toetus	keskmise, raske või sügava puudega laps (kuni 16-aastane)	makstakse iga kuu puudest tingitud lisakulude hüvitamiseks ja rehabilitatsiooniplaanis ette nähtud tegevusteks	* keskmise puudega lapsele 860 kr * raske või sügava puudega lapsele 1020 kr
Puudega täiskasvanu toetus	keskmise, raske või sügava puudega 16-aastane ja vanem inimene	makstakse iga kuu puudest tingitud lisakulude hüvitamiseks ja rehabilitatsiooniplaani olemasolul selles ette nähtud tegevusteks	* keskmise puudega isikule 200 kr * raske puudega isikule 420 kr * sügava puudega isikule 640 kr
Hooldaja-toetus	* 3-16aastase keskmise, raske või sügava puudega lapse üks vanem või võõrasvanem * 16-18aastase raske või sügava puudega lapse üks vanem või võõrasvanem * 18aastasele ja vanemale raske või sügava puudega inimesele perekonnaseaduse alusel määratud hooldaja või eestkostja	* isik ei saa töötada puudega lapse kasvatamise või 18-aastase ja vanema puudega inimese hooldamise tõttu * 18-aastase ja vanema inimese hooldaja tagab sügava puude korral kõrvalabi, juhendamise või ööpäevase järelevalve 24 t; raske puude korral kõrvalabi, juhendamise või järelevalve igal ööpäeval a' 12 tundi * hooldajale ei ole määratud raske või sügava puue	* 3-16aastase keskmise, raske või sügava puudega lapse kasvatamisel 300 kr * 16-18aastase sügava puudega lapse kasvatamisel 400 kr * 16-18aastase raske puudega lapse kasvatamisel 240 kr * 18aastasele ja vanemale sügava puudega inimesele kõrvalabi, juhendamise või järelevalve osutamisel 400 kr * 18aastasele ja vanemale raske puudega inimesele kõrvalabi, juhendamise või järelevalve osutamisel 240 kr

(Tabel 1. jätkub)

Toetuse liik	Toetuse saaja	Tingimused	Toetuse suurus
Puudega vanema toetus	<ul style="list-style-type: none"> * puudega üksikvanem * last üksi kasvatav puudega võõrasvanem * last üksi kasvatav puudega eestkostja * last üksi kasvatav puudega isik, kellega on sõlmitud perekonnas hooldamise leping * üks puudega abikaasadest 	makstakse kuni 16-aastase lapse ja põhikooli, gümnaasiumi või kutseõppeasutuse päevases õppevormis või meditsiinilistel näidustustel muus õppevormis õppiva kuni 19-aastase lapse kasvatamisel	300 kr kuus
Oppetoetus	mittetöötav puudega õppur, õpib gümnaasiumi 10.-12. klassis, kutseõppeasutuses või kõrgkoolis	makstakse igakuiselt (v.a juuli - august) puudest tingitud ja õppetööga seotud lisakulude katteks	vastavalt tegelikele kuludele 100-400 kr
Rehabilitatsiooni-toetus	16-65-aastane puudega inimene	makstakse aktiivseks rehabilitatsiooniks tegelike rehabilitatsioonikulude osaliseks hüvitamiseks	kuni 800 kr kalendriaastas
Täiendus-koolitus-toetus	töötav puudega inimene	makstakse tööalase ja tasemekoolituse tegelike koolituskulude osaliseks hüvitamiseks	kuni 9600 kr kolme kalendriaasta jooksul

Rehabiliteerimine aitab saavutada suuremat iseseisvust

Sirlis Sõmer

Sotsiaalministeeriumi hoolekandeosakonna peaspetsilist

Puuetega inimestele sotsiaaltoetuste määramisel ja sotsiaalteenuste osutamisel tuleb lähtuda iga konkreetse inimese tegelikust seisundist, toimetulekust ja abivajadusest. Selle põhimõtte järgimine pole võimalik ilma rehabiliteerimise osatähtsuse suurendamiseta.

Ravimine, rehabiliteerimine ja toetamine

Puuetega inimeste iseseisva toimetuleku toetamisel võib välja tuua kolm peamist abi viisi:

- ravimine, mille tulemusena inimene terveneb kas täielikult või osaliselt
- rehabiliteerimine, mille tulemusena arendatakse välja inimese jääkvõimed ning kujundatakse vajalik toetussüsteem
- toetamine, mille tulemusena inimese seisund ja/või toimetulek püsib stabiilsena

Nimetatud kolm tegevust on omavahel seotud. Need võivad esineda samal ajal või järgneda üksteistele. Erialase sekkumise algetapil domineerib ravimine, seejärel ravimise osatähtsus väheneb ja suureneb rehabiliteerimise osatähtsus ning hiljem on toimetuleku tagamise peamiseks viisiks toetamine. Mõnede puuete puhul on oluliseks tegevuseks ka õpetamine, mille eesmärk on kas uute teadmiste ja oskuste kujundamine või olemasolevate oskuste ümberkujundamine.

Rehabiliteerimise eesmärk ja tunnused

Rehabiliteerimise peamised eesmärgid ja oodatavad tulemused on sõnastatud järgmiselt:

- inimese maksimaalse iseseisvuse saavutamine
- sotsiaalselt väärtustatud rollide omandamine
- inimese toimetuleku parandamine ja rahulolu oma keskkonnaga
- pikemas perspektiivis rahaliste kulutuste vähenemine

Kolm esimest eesmärki hõlmavad inimese arendamisega kaasnevat sotsiaalset efekti, neljas majanduslikku efekti.

Rehabiliteerimise olulised tunnused on järgmised:

- sotsiaalne ja majanduslik eesmärgistatus
- ajaline määratlus. Põhimõtteliselt on võimalik rehabiliteerida inimest kogu elu jooksul, kuid rehabiliteerimise kestus on siiski ajaliselt piiritletud.
- inimese osalus. Rehabiliteerimine saab olla tulemuslik ainult siis, kui inimene ise pingutab püstitatud eesmärgi saavutamise nimel. Rehabiliteerimise eeltingimuseks on inimese või tema seadusliku esindaja allkirjastatud rehabilitatsiooniplaan.
- kvalifitseeritud kaadri olemasolu. Rehabiliteerimine koosneb kahest aspektist: inimese jääkvõimetele rajatud tegevuste väljaarendamine ja iseseisvat toimetulekut tagava tugisüsteemi kujundamine (abivahendid, lisakulude kompenseerimine, täiendavad teenused). Mõlemad eeldavad kompetentsete spetsialistide kaasamist.
- arvestamine keskkonnaga, millesse inimene elama, tööle või õppima asub.
- Koostöö puuetega inimese ravi eest vastutava asutusega.

Aktiivne ja toetav rehabiliteerimine

Aktiivne rehabiliteerimine on selgelt mõõdetava tulemusega ajaliselt piiritletud protsess, mille elluviimine eeldab kvalifitseeritud spetsialiste (spetsialistide meeskonda); põhirõhk on inimese oskuste ja jääkvõime(te) aktiivsel arendamisel;

Toetav rehabiliteerimine järgneb aktiivsele rehabiliteerimisele, võib olla pikemaajalisem ning on suunatud inimese toimetulekut tagava tugisüsteemi kujundamisele tema lähikeskkonnas.

Rehabiliteerimine jaguneb nelja faasi:

- hindamine – inimese seisundi, vajaduste ja ressursside hindamine
- planeerimine - eesmärkide püstitamine ning sekkumisviiside valik, rehabilitatsiooniplaani koostamine
- sekkumine - oskuste ja toetusressursside arendamine vastavalt rehabilitatsiooniplaanile
- tulemuste hindamine ja rehabilitatsiooniplaani täiendamine või muutmine.

Rehabiliteerimine võimaldab puudega inimesel saada tervikliku pildi oma seisundist, tegevusvõimest, kõrvalabi- ja rehabiliteerimisvajadustest ning -võimalustest, samuti avab see juurdepääsu vajalikele teenustele ja tegevustele.

Rehabilitatsiooni tulemuslikkuse eelduseks on inimesega otseselt tegelevate praktikute pädevus: rehabiliteerimine nõuab rehabiliteerimismeeskonna liikmetelt kõrget erialast kvalifikatsiooni, eriti üldiste rehabiliteerimistehnoloogiate valdamist.

Muudatused toimetulekutoetuse määramisel

Vaike Aljas

Sotsiaalministeeriumi sotsiaalkindlustuse ja toetuste osakonna peaspetsialist

Kui 1993. aastal loodi Eestis toimetulekutoetuse süsteem, ei osanud ilmselt ükski tema loojatest ennustada, et kaheksa aastat hiljem sõltub toimetulekutoetusest 70 000 perekonda ehk üle kümnendiku Eesti peredest.

Toimetulekutoetus Hiina riisi rahast. Aastatel 1994–1996 maksti kahte eraldi toetust – eluasemetoetust ja toimetulekutoetust, kummalgi oli täita oma roll. Eluasemetoetusega aitas riik tasakaalustada korteriüüri reformi läbiviimisega kaasnenud korteriüüri kasvu. Esimene toimetulekutoetuse süsteem tekkis aga mõneti kummalisest algatusest. Nimelt saatis Hiina hiljuti oma iseseisvuse taastanud Eesti puudustkannatavatele inimestele toiduabina riisi. Aruteludes selle üle, kuidas säärast abi kõige paremini puudustkannatajateni toimetada, sündis idee riis maha müüa ja saadud rahaga vaeste perede olukorda parandada.

Toimetulekutoetuse maksmiseks jõustus 1. aprillist 1994 valitsuse määrus "Arvestusliku vaesuspiiri kehtestamise ja puudustkannatavate perekondade sotsiaalse kaitse kohta". Esimesel aastal sai toimetulekutoetust ligikaudu 20 000 vaest perekonda.

Sotsiaaltoetuste reform. Juba 1995. aastal tegid paljud omavalitsused ettepanekuid lihtsustada sotsiaaltoetuste süsteemi – eelkõige kehtestada ühtne toimetulekutoetus ning anda toetuse maksmiseks vajalik raha üle omavalitsuste eelarvesse.

Ühtset toimetulekutoetust hakati maksuma 1997. aasta 1. jaanuarist. Eelnevalt oli valitsus kehtestanud toimetulekupiiriks üksi elava isiku või perekonna esimese liikme kohta 460 krooni kuus. Kehtestatud korra kohaselt hakati perekonnale toimetulekutoetuse määramisel arvesse võtma lisaks toimetulekupiirile ka alalisi eluasemekulusid normpinna ulatuses.

Sotsiaalhoolekande seaduse muudatuste ettevalmistamist alustati sotsiaalministeeriumis taas 2000. aastal. Eesmärk ei olnud muuta toimetulekutoetuse maksmise senist süsteemi, mis toimib 1997. aastast ja on seega praktikas järele proovitud. Muudatuse tegemise tingis vajadus täita täpsemalt põhiseaduse nõudeid ning sätestada seadusega eelkõige elamumajanduslikud aspektid, mida seni toimetulekutoetuse määramist ja maksmist reguleerinud valitsuse määrus ei käsitlenud.

Eelnõu väljatöötamisse olid kaasatud kõik omavalitsused nii maavalitsuste kui ka Eesti Omavalitsusliitude Koostöökogu kaudu, kes esitasid ettepanekuid n.ö seinast-seina. Ühed omavalitsused leidsid, et toimetulekutoetuse määramise ja maksmise regulatsioon on eelnõus liiga detailne ning tegid ettepaneku omavalitsusi rohkem usaldada. Teised seevastu toetasid toetuse määramise täpsemat reguleerimist kuni üksikjuhtudeni välja. Toimetulekutoetuse maksmiseks vajalike finantside üleandmise küsimuses kohaliku omavalitsuse eelarvesse olid aga kõik ühel meelel.

Sotsiaalhoolekande seaduses 1. jaanuarist 2002 jõustunud muudatused võib jaotada nelja rühma:

- vältimatu sotsiaalabi
- toimetulekupiir
- toimetulekutoetuse maksmise ulatus, tingimused ja kord
- kohaliku omavalitsuse õigused ja kohused

Vältimatu sotsiaalabi (§ 28¹) tähendab piisavate elatusvahenditeta inimese olukorrale vastavaid hädavajalikke hoolekande abinõusid, mis tagavad vähemalt toidu, riietuse ja ajutise peavarju. Seadus kohustab kohalikke omavalitsusi tagama vältimatu sotsiaalabi kõigile Eestis viibivatele inimestele.

Kuigi vältimatu sotsiaalabi on seaduses uus mõiste, on seda abi kõigis omavalitsustes antud. Vältimatut sotsiaalabi osutavad ka hoolekandeadused, rehabilitatsioonikeskused, mittetulundusühingud, kirikud, eraisikud jt. Seni oli see tegevus aga koordineerimata ja mõneti juhuslik, olenedes paljuski kohalike inimeste aktiivsusest või, vastupidi, passiivsusest. Nüüd on aga vältimatu sotsiaalabi korraldamine kohaliku omavalitsuse pädevuses, samuti küsitakse selle tegevuse kohta perioodiliselt aruandeid, mis on üheks aluseks ka riikliku aruande koostamiseks Euroopa Sotsiaalharta täitmise kohta.

Toimetulekupiirile on esmakordselt antud definitsioon, mille kohaselt toimetulekupiiri kehtestamisel lähtutakse minimaalsetest tarbimiskuludest toidule, riietusele ja jalanõudele ning muudele kaupadele ja teenustele esmavajaduste rahuldamiseks. Seaduse § 22 kohaselt kehtestab Riigikogu toimetulekupiiri suuruse riigieelarves üksi elavale isikule või perekonna esimesele liikmele igaks eelarveaastaks. Perekonna teise ja iga järgneva liikme toimetulekupiir on 80% perekonna esimese liikme toimetulekupiiri suurusest. 2002. aasta riigieelarves on üksi elava isiku või perekonna esimese liikme toimetulekupiiri suuruseks kehtestatud 500 krooni kuus.

Toimetulekutoetuse maksmise ulatust, tingimusi ja korda on täpsustatud ning see, mida enne reguleeris valitsuse vastav määrus, on nüüd sätestatud seadusega.

Seaduse § 22¹ sätestab, et taotlus toimetulekutoetuse saamiseks tuleb esitada hiljemalt jooksva kuu 20. kuupäevaks. Sellise tähtaja tingib elamuseadus, mille kohaselt tuleb üür maksta jooksva kuul ja järgmise kuu esimesest päevast kannab üürisumma juba viiviseid. Arvestades toetuse arvestamisele kuluvat aega, on see tähtpäev igati reaalne.

Nüüd vallandunud pahameel, nagu ei suudetaks sellest ajaliselt kinni pidada, ei ole põhjendatud, sest mitme aasta vältel ei ole elamuseadust lihtsalt täidetud. Pealegi ei ole kohalikul omavalitsusel õigus nõuda üüri või hooldustasu ette maksmist, kuna alles toimetulekutoetusega antakse selleks perekonnale raha.

§ 22² sätestab alalise eluruumi alaliste kulude struktuuri kooskõlas elamuseaduse § 37, lõige 2 ja 3. Struktuuri on täiendatud tarbitud elektrienergia ja majapidamisgaasi maksumusega ja parandus on sisse viidud ka elamuseadusesse.

Toimetulekutoetus

Enamus omavalitsusi pidas vajalikuks juba seaduse eelnõu väljatöötamisel anda seadusega kohalikele volikogudele õigus kehtestada piirnormid alalise eluruumi alalistele kuludele, kuna paikkonniti on elutingimused ja eluasemekulud väga erinevad. Loomulikult saab kohalik volikogu kehtestada piirnormid vaid sellele, mida kulutatakse või tarbitakse. Sotsiaalhoolekande seadusega pole antud õigust vähendada hinnaseaduse alusel kehtestatud hindu, vaid säästusuutlikkuse tagamiseks on õigus kehtestada tarbimishinnad. Toimetulekutoetuse määramisel võetakse mõistagi aluseks minimaalne tarbimisvajadus.

Elamuseaduse §37¹ alusel on kohaliku omavalitsuse volikogul õigus kehtestada ka üüri piirmäär munitsipaalomandis olevatele eluruumidele, mis on piirmääraks kõigile haldusterritooriumil asuvatele eluruumidele omandivormist sõltumata. See ei toimi aga kõigis omavalitsustes. Eestis on mitmeid omavalitsusi, kellel pole munitsipaalomandis eluruumi ja üha enam omavalitsusi ei kasuta ka üüri piiramise õigust, lastes elamumajanduses toimida tururegulatsioonil. Nii tõuseb üür mitmekordseks, elanik aga hinnale vastavat teenust ei saa. Samas on kommunaal- ja teiste teenuste osutajad valdavalt monopoolses seisundis - neil on võimalus teenuste maksumust kontrollimatult tõsta, tagamata seejuures vajalikku kvaliteeti. Ilma piirmäärade kehtestamiseta kaotab toimetulekutoetuse saaja üürilepingu osapoolena huvi üüri järsu tõusu või kommunaalteenuste koguse ja kvaliteedi vastu, kuna ta teab, et need kulutused katab tema asemel riik. Kahjuks pole omavalitsusel võimalik sellesse protsessi sekkuda ega luua eeldusi säästupoliitikale igapäevases tarbimises.

Seaduse § 22² sätestab need sissetulekud, mida toimetulekutoetuse määramisel perekonna sissetulekutesse ei arvestata: ühekordsed toetused, mida on üks elavatele isikutele, perekonnale või selle liikmetele makstud riigi- või kohalikest eelarvest; puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduse alusel makstavad toetused, välja arvatud puudega vanema toetus ja hooldajatoetus; riiklike peretoetuste seaduse alusel makstav lastetoetus (alates 1.01.2003) ning nelja- ja enamalapselise ja kolmikuid kasvatava pere toetus; riigi tagatisel antud õppelaen.

Lisaks loetletud toetuse liikidele on omavalitsusele antud õigus perekonnale toimetulekutoetuse määramisel täiendava kuluna arvesse võtta väljaspool kodu õppivatele õppuritele õppeasutuse poolt ajutiselt kasutada antud elamispinna kulud. See tähendab puuduses elava perekonna täiendavat abistamist, sest perekonna koosseisu arvestatava lapse arvel kaetakse ka alalises elukohas kulud suurema normpinna ulatuses.

Kõige suurem ja põhimõttelisem muudatus on toimunud § 22 lõige 3, mis on saanud uue sisu ja sõnastuse. Lisaks sellele on seaduse § 42 täiendatud uue lõikega 3¹. Kõik see tähendab toetuste finantseerimiskorra muutust. Nimelt eraldatakse käesolevast aastast toimetulekutoetuse maksmiseks raha kohaliku omavalitsuse eelarvesse juba konkreetse aasta riigieelarve seadusega. Summa nähakse ette riigieelarve seaduse 159. osas ja eraldatakse omavalitsuse eelarvesse toetusfondi kaudu.

Vabariigi valitsuse ministriumidevahelise komisjoni ja Eesti Omavalitsusliitude Koostöökogu delegatsiooni kokkuleppe kohaselt jäetakse 2002. aastal 10% raha reservi, mida kasutatakse omavalitsuste toetussummade täiendamiseks vastavalt valitsuse kehtestatud alustel. Raha eraldamisel omavalitsuse eelarvesse võetakse aluseks iga omavalitsuse poolt kahe viimase aasta jooksul toimetulekutoetuse maksmiseks kulutatud summa suurus.

Kohaliku omavalitsusüksuse õigused ja kohustused

Nüüd, kus toetusraha on kohaliku omavalitsusüksuse eelarves, peaks omavalitsus olema huvitatud puudustkannatavate perekondade abistamisel ühtse sotsiaalprogrammi rakendamisest. See tähendab, et puuduse leevendamiseks tuleks kasutada vastavalt olukorrale nii sotsiaalteenuseid kui ka muud sotsiaalabi. Toimetulekutoetus peaks olema abinõude järjekorras viimane, mida makstakse alles siis, kui kõik muud vaesuse ja puuduse leevendamise abinõud ei ole olnud efektiivsed.

Sotsiaalhoolekande seadus sätestab kohaliku omavalitsuse **õiguse toimetulekutoetust mitte määrata tööealisele ja töövõimelisele isikule, kes ei õpi ega tööta ning on korduvalt ilma mõjuva põhjuseta keeldunud pakutud sobivast tööst või osalemast valla- või linnavalitsuse korraldatavas iseseisva toimetuleku saavutamiseks mõeldud rehabilitatsioonis või õppeprotsessis.** Ühtlasi kohustab see omavalitsust rohkem tegelema elu keerdtrepilt alla kukkunud inimesega, pakkudes talle lahendeid olukorrast väljapääsuks ja kasutades selleks kogu sotsiaaltöö arsenalit.

Sotsiaalhoolekande seadus muudetud kujul annab kohalikule omavalitsusele mitmeid õigusi, aga paneb sellele ka kohustusi. Muudatuste eesmärk on:

- suurendada kohaliku omavalitsuse rolli, laiendades omavalitsuse võimalusi ja õigusi sotsiaaltoetuste jagamisel
- tõsta omavalitsuse vastutust oma haldusterritooriumil elavate inimeste toimetuleku eest
- aktiveerida ja aidata inimesi, kes mitmesugustel põhjustel on kaotanud alalise töökoha, uute valikute tegemisel enda ja oma perekonna iseseisva toimetuleku tagamisel
- mitte soodustada töövõimelises eas inimrühmade kujunemist, kes on passiivsed riigitoetuse tarbijad ja kes esitavad riigile ainult nõudmisi, omamata seejuures mingeidki kohustusi
- toetada sotsiaalset integratsiooni ja vähendada sel teel sotsiaalset tõrjutust

Seadusandja on usaldanud omavalitsust ja andnud sellele õiguse hinnata toimetulekuks piisava raha vajadust perekonnas. Seda õigust ei ole delegeeritud ühelegi teisele institutsioonile.

See, kuidas omavalitsus sellega hakkama saab, näitab ühtlasi ka omavalitsuse haldussuutlikkust.

Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise lähtekohad:

Eesti Vabariigi Põhiseaduse § 27 sätestab, et perekond on kohustatud hoolitsema oma abivajavate liikmete eest. Sellest tulenevalt on sotsiaalhoolekande seaduses juba 1995. aastal sätestatud hoolekande ühe põhimõttena isiku vastutus enda ja oma pereliikmete toimetuleku eest.

Põhiseadusele 1996. aastal juriidilist ekspertiisi teinud komisjon mõtestab oma lõpparuandes § 27 järgmiselt: *"Perekond kitsamas tähenduses hõlmab vanemate ja laste vahelised suhted. Seejuures ei mängi rolli, kas lapsed on abielust sündinud, abieluvälised, ala- või täisealised, adopteeritud või võõraslapsed."* Ekspertide hinnangul vajaks põhiseadus perekondliku hoolitsemiskohustuse osas täiendamist.

Põhiseaduse § 28 sätestab Eesti kodaniku õiguse riigi abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral. Abi liigid, ulatuse ning saamise tingimused ja korra kehtestab seadus.

Põhiseaduse § 28 kohta järeldatakse ekspertide komisjoni lõpparuandes muuhulgas: *"Eesti kodanikul on õigus riigi abile puuduse korral, st riigi materiaalsele toetusele. Selle, kui suur see toetus on ja millistel tingimustel teda jagatakse, peab määrama seadusandja. Põhiseaduslikult on tagatud õigus eksistentsiiniimumile, mis tähendab, et kodanikel on riigi vastu subjektiivne õigus sellele, et riik annaks neile puuduse korral peavarju ja süüa, nii et neil hing sees püsiks. Sellele korrespondeerub riigi kohustus mitte lasta oma kodanikel surra nälga või ära külmuda."*

Sotsiaalhoolekande seaduse alusel ongi toimetulekutoetus ja vältimatu sotsiaalabi riigi abi puudusekannatajatele.

Euroopa sotsiaalharta on Euroopa Nõukogu olulisemaid dokumente, millega on ühinenud enamused Euroopa Nõukogu ja kõik Euroopa Liidu liikmesriigid. Eesti ratifitseeris selle 2000. aasta kevadel.

Sotsiaalharta artikkel 13 kohustab lepinguosalisi riike tagama küllaldase abi igale inimesele, kes pole suuteline tööga või muude allikate kaudu endale piisavalt elatusvahendeid hankima. Samuti on igal inimesel õigus saada nõustamist või abi, mis on vajalik tema või tema perekonna puuduse vältimiseks, kõrvaldamiseks või leevendamiseks.

Artikkel 16 järgi tuleb riikidel tagada perekonnale õiguslik ja sotsiaalne kaitse sotsiaal- ja peretoetuste, perele eluaseme kindlustamise ning teiste asjakohaste abinõudega.

Sotsiaalharta artiklid rakenduvad siseriiklike õigusaktide kaudu. Pärast sotsiaalharta ratifitseerimist tuleb riigil iga kahe aasta järel esitada aruanne ratifitseeritud sätete täitmise kohta. Niisiis tuleb Eestil esimene riiklik aruanne esitada 2003. aasta suvel.

Euroopa sotsiaal- ja meditsiiniabi konventsioon on otseselt seotud Euroopa sotsiaalharta. Konventsiooni oluliseks põhimõtteks on sotsiaalalase koostöö laiendamine riikide vahel ning kõigi konventsiooniga ühinenud riikide kodanike vastastikku võrdne kohtlemine sotsiaalabi andmisel. Seda põhimõtet järgides on sotsiaalhoolekande seadusesse toodud vältimatu sotsiaalabi mõiste ning selle osutamise kohustus kõigile Eestis viibivatele isikutele. Eesti on Euroopa Sotsiaal- ja Meditsiiniabi Konventsiooni allkirjastanud, kuid pole seda seni veel ratifitseerinud.

ÜRO majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste pakt on otserakendatav. Sotsiaalhoolekande seadusega on tagatud pakti artiklis 11 sätestatud õigused: perekonna õigus küllaldasele elatustasemele, sh piisavale toidule, riietusele ja eluasemele ning õigus elutingimuste pidevale paranemisele.

Toimetulekutoetuse maksmist mõjutavad teised seadused:

Elamuseadus määratleb üürilepingu eseme (§ 29 lg 2), sätestades, et üürilepingu iseseisvaks esemeks ei või olla toaosa või tuba, mis on seotud teise toaga ühise sissekäiguga, kaudselt köetav tuba jne.

Elamuseaduse § 37 sätestab üüri mõiste, selle sisse arvestatavad üürilepingu esemega seotud kulud, samuti kohustuse tasuda lisaks üürile ka eluruumi kasutajale osutatud kommunaalteenuste eest. Seaduse § 37³ sätestab üüri maksmise viisid, kusjuures oluline on, et üür tuleb maksta jooksva kuu 15. kalendripäevaks. § 37⁴ järgi on üürileandja kohustatud esitama üürnikule nõuetekohase üüriarve hiljemalt seitse kalendripäeva enne üüri maksmise tähtpäeva. Üüriarvele märgitakse makseperioodil võetava üüri suurus lahtikirjutatult arvestuslike kulude ning muude maksete kaupa.

Elamuseaduse alusel on valitsus 26. jaanuaril 1999 vastu võtnud määruse nr 38 "Eluruumidele esitatavate nõuete ja üüri arvestamise korra kinnitamine". Nimetatud määrusega kinnitatakse ka sotsiaalselt põhjendatud eluruumi norm. Vabariigi valitsuse 11. detsembri 2001 määrusega nr 390 tehtud täiendusega laiendati sotsiaalselt põhjendatud normpinna mõistet, seda eelkõige üksi elavatele pensionäridele.

Rahvastikuregistri seadus käsitleb muuhulgas elukoha andmete kandmist rahvastikuregistrisse (8. ptk § 40-48).

Seaduse § 44 lg 1 järgi ei kanta elukoha andmeid registrisse, kui isik ei ole elukohateates nimetatud ruumi omanik ja tal puudub omaniku luba või leping ruumi kasutamiseks või ruum ei vasta eluruumidele kehtestatud nõuetele. § 48 lg 1 kohaselt ei anna rahvastikuregistrisse kantud elukoha aadressiandmed isikule õigust aadressijärgset ruumi elukohana kasutada, kui puudub ruumi kasutamise õigus elamuseaduses sätestatud alustel.

Need sätted on väga olulised alalise elukoha määratlemisel, kuna toimetulekutoetust maksab üksi elavale isikule või perekonnale tema alalise elukoha omavalitsus. Nagu eeltoodust näha, toetub rahvastikuregistri seadus elukoha määratlemisel elamuseadusele.

Tsiviilseadustiku üldosa seaduse 3. jagu käsitleb samuti elukohta ja selle määratlemist. Seaduse § 21 lg 1 sätestab, et isiku elukoht on koht, kus inimene alaliselt või peamiselt elab; lg 3 järgi võib isik määrata oma alalise elukoha ise, kui tal on mitu sarnaste tunnustega elukohta.

Perekonnaseadus sätestab perekonnaliikmete vastastikused õigused ja kohustused nii vanemate ja laste kui ka teiste perekonnaliikmete vahel, sealhulgas ülalpidamiskohustused perekonnas. Perekonnaseadusega on kehtestatud igakuise elatusraha miinimumsuurus lapsele, kui vanem ei täida otseselt oma kohust last ülal pidada. Elatusraha ei või olla väiksem kui veerand valitsuse kehtestatud kuupalga alammäärast (§ 60 lg 4).

Palgaseadus määratleb palga alammäära, milleks on valitsuse poolt kehtestatud kindlale ajaühikule vastav palga suurus, millest madalamas ei ole täistööajaga töötamisel lubatud kokku leppida. 2002. aastal on valitsuse kehtestatud palga alammäär 1850 krooni kuus ehk 10.95 krooni tunnis.

Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus reguleerib omavalitsuse töökorraldust tervikuna. Seaduse § 6 sätestab omavalitsusüksuse ülesanded ja pädevuse, siinhulgas sotsiaalabi ning elamu- ja kommunaalmajanduse korraldamise vallas või linnas. § 22 lg 1 punkt 5 sätestab volikogu pädevuse kehtestada toetuste andmise kord. Siin kipuvad omavalitsused eksima ja sätestama volikogu poolt vastu võetud toimetulekutoetuse määramise ja maksmise korraga ka toetuse saamise tingimusi.

Riigivastustuse seadus (jõustunud 1. jaanuarist 2002) teeb olulise muudatuse avaliku teenistuse seadusesse, täiendades viimast 4. jaoga "Ametniku varaline vastutus". § 89¹ kohustab ametnikku hüvitama riigile või kohalikule omavalitsusüksusele süüliselt teenistuskohustuste rikkumisega tekitatud kahju. Eelnimetatud seadusesäte haakub otseselt sotsiaalhoolekande seaduse § 30 lg 6.

Lepingute ja lepinguväliste kohustuste seaduses tuleks tähelepanu pöörata seaduse 3. osas "Kasutuslepingud" all 15. peatükis "Üürileping" sätestatule (§ 271-275), kus on sätestatud nõuded üürilepingule.

Euroopa Liidu mõju Eesti sotsiaalpoliitikale

Pille Liimal

Sotsiaalministeeriumi nõunik

Vaagides eurointegratsiooni mõju Eesti sotsiaalpoliitikale, takerdub see tihti retoorilistesse küsimustesse pensionitõusu võimalikkusest Eesti ühinemisel Euroopa Liiduga või kahtlustesse Euroopa ühtse sotsiaalpoliitika väljavaadete suhtes. Ometi on ettevalmistused Euroopa Liitu astumiseks viinud ka Eesti sotsiaalpoliitika lähemale teistele Euroopa riikidele, kuigi sotsiaalse kaitse sisuline ühtlustamine euroopalike tavadega seisab alles ees.

Kas Euroopa Liidul on sotsiaalpoliitika?

Euroopa Liidu rajamise peamiseks eesmärgiks oli takistusteta ning tõhusalt toimiva ühisturu ülesehitamine. Euroopa Liidu neli nurgakivi – kapitali, kaupade, teenuste ja töötajate vaba liikumine - teenivad eelkõige ühisturu ja ausa konkurentsi huve. Kui aga Euroopa Liit on huvitatud vaid edukatest turusuhetest, kas on siis üldse alust rääkida ühenduse sotsiaalpoliitikast ja selle mõjust Eestile?

Vastus küsimusele sõltub esiteks sellest, mida sotsiaalpoliitika all mõistame. Kui mõtleme sotsiaalpoliitika all üksnes traditsioonilist sotsiaalkaitset – sotsiaalkindlustust ja sotsiaaltoetusi, tervishoiu- ja hoolekandeteenuseid - siis tuleb tõdeda, et Euroopa Liidu roll on siin piiratud või puudub hoopis. Euroopa Liidu tasandil saame pigem rääkida sotsiaalpoliitikast selle laiemas tähenduses, mis hõlmab sotsiaalmajanduslikke õigusi, nagu õigus vabalt liikuda, õigus võrdsele kohtlemisele, õigus haridusele, tööle ja tervisekaitsele, õigus olla ühiskonda kaasatud jne. Niisiis kui mõistame sotsiaalpoliitika all mitmekesiseid abinõusid, mille eesmärk on parandada inimeste heaolu, nende elukvaliteeti (näiteks tööhõive suurendamist ja töötingimuste parandamist, aga ka keskkonna- ja tarbijakaitset), on Euroopa Liidu mõju liitu kuuluvate riikide sotsiaalsetele valikutele selgesti nähtav.

Teiseks, hinnates Euroopa Liidu mõju Eesti sotsiaalpoliitikale tuleb eristada otsest ning kaudset mõju.

Euroopa Liidu otsene mõju Eesti sotsiaalpoliitikale tuleneb Euroopa Liidu siduvatest seadustest (*acquis communautaire*). Sotsiaalpoliitika *acquis* on siiski lakooniline, piirdudes nelja suurema valdkonnaga:

- naiste ja meeste võrdõiguslikkus
- sotsiaalkindlustuse koordineerimine
- tervishoid ja tööohutus
- töötajate õiguste kaitse

Seejuures on kõik Euroopa Liidu sotsiaalpoliitilised abinõud ühel või teisel moel põhjendatud ühisturu huvidega ning suunatud töötavatele, majanduslikult aktiivsetele inimestele. Näiteks toetab sotsiaalkindlustuse koordineerimine töötajate vaba liikumist, tagades teistes liikmesriikides omandatud hüvitiste säilimise vanaduse, haiguse, töötuse või muude sotsiaalsete riskide korral.

Maastrichti ja Amsterdami lepingud avardasid Euroopa Liidu sotsiaalseid eesmärgesid. Amsterdami leping täiendas sotsiaalpoliitika acquis´d tööhõivepoliitika ning diskrimineerimise ja sotsiaalse tõrjutuse vastaste abinõude koordineerimisega, andes muu hulgas aluse Euroopa Liidu õigusloomele sotsiaalse kaitse valdkonnas (artikkel 137). Ühenduse käed jäävad oma õigusliku pädevuse sisulisel laiendamisel siiski seotuks, sest:

- Liikmesriigid jälgivad valvsalt, et euroliidu tegevus sotsiaalpoliitikas ei ulatuks kaugemale, kui on vaja ühisturu sujuvaks toimimiseks ega piiraks nende iseotsustamise õigust sotsiaalkulutuste üle. Kuna sotsiaalkaitse puutuvate õigusaktide vastuvõtmine nõuab liikmesriikide üksmeelset nõusolekut, on sotsiaalpoliitikat reguleerivate seaduste kehtestamine Euroopa Liidu tasandil väheusutav.
- Maastrichti lepinguga kasutusele võetud subsidiaarsuse põhimõte eeldab, et valdkondades, milles Euroopa Liidule ei ole lepinguga õiguslikku pädevust ette nähtud, on ühenduse algatus ja sekkumine õigustatud ainult siis, kui soovitud eesmärgesid ei ole võimalik saavutada liikmesriigi tasandil.
- Rahaliste ressursside piiratuse tõttu ei ole Euroopa Liit suuteline teostama ulatuslikumat sotsiaalpoliitikat. Euroliidu eelarve moodustab vähem kui 1,3 protsenti kõigi liikmesriikide SKT-st ja sellest kulub 80% põllumajandus- ja regionaalpoliitikale. Mis üle jääb, on selgelt ebapiisav klassikalise sotsiaalpoliitika teostamiseks ka õige tagasihoidlikus mahus.

Euroopa Liidu seaduste mõju Eesti sotsiaalkaitsele

Eurointegratsiooni otsesed mõjud Eesti sotsiaalkaitsele tulenevad eelkõige ühinemisest Euroopa Liidu sotsiaalkindlustuse koordinatsioonisüsteemiga, mis tagab Euroopa liidus võõrtöötajale ja nende pereliikmetele õiguse sotsiaalkindlustusele (EL määrused nr 1408/71 ja 574/72).

Sotsiaalkindlustuse koordineerimise reeglid annavad täiendavaid õigusi isikutele, kes seoses tööga või siis turistina viibivad mõnes teises Euroopa Liidu liikmesriigis, kuid ei laiene kolmandate riikide kodanikele, näiteks Eestis alaliselt elavatele Vene või teiste SRÜ riikide kodanikele.

Kuigi koordinatsioonireeglid jätavad liikmesriikidele vabad käed oma sotsiaalkindlustussüsteemi kujundamisel ja hüvitiste suuruse määramisel, toob nende järgimine Eestile täiendavaid rahalisi kulutusi, sest:

- Eesti peab hakkama maksma pensione, peretoetusi ja teisi sotsiaalkindlustushüvitisi ka kõigile siin elavatele ja töötavatele teiste Euroopa Liidu liikmesriikide kodanikele võrdselt oma kodanikega, teatud juhtudel ka nende teises liikmesriigis elavatele ülalpeetavatele pereliikmetele. Eesti kodaniku elama asumisel mõnda liikmesriiki on Eesti kohustatud jätkama talle pensioni, peretoetuste ja muude hüvitiste maksmist vastavalt sotsiaalkindlustuse koordinatsioonireeglitele. Hetkel makstakse pensione ja peretoetusi ainult Eestis elavatele inimestele, kui riikide vahel pole sõlmitud eraldi sotsiaalkindlustuslepingut.
- Eesti ravikindlustatutel tekib õigus saada teistes liikmesriikides vältimatut arstiabi. See tähendab, et Euroopa Liidu piires ei ole vaja osta eraldi tervisekindlustust. Samuti peab Eesti ravikindlustus hõlmama siin töötavaid teiste liikmesriikide kodanikke, aga ka nende ülalpeetavaid perekonnaliikmeid sõltumata sellest, millises Euroopa Liidu osas need elavad.

Euroopa Liidu sotsiaalpoliitiliste seaduste ülevõtmisest tingitud mõjudest Eestile võib nimetada veel järgmist:

- Sotsiaalharta seob Eesti kohustusega teha pidevalt pingutusi sotsiaalkaitse tõhustamiseks ja hüvitiste suurendamiseks
- Sotsiaalkindlustuse koordineerimisüsteem ergutab kaasajastama Eesti sotsiaalkindlustust, näiteks reformima soodustingimustel ja väljateenitud aastate pensione, vaatama üle sotsiaalkindlustusliikide omavahelisi seoseid ning nende tööhõivesõbralikkust.
- Sotsiaalpartnerite, s.o. töötajate ja tööandjate roll sotsiaalpoliitika kujundamises nii regioonide kui riigi tasandil suureneb.
- Eesti saab majandusliku ja sotsiaalse arengu toetuseks arvestatavat rahalist toetust Euroopa Sotsiaalfondist ja teistest struktuurifondidest, eelkõige tööhõive ja ettevõtluse edendamiseks ning sotsiaalse sidususe suurendamiseks.

Euroopa Liidu sotsiaalpoliitika pehmed võtted

Amsterdami lepinguga kaasnenud muudatustest on kõige kaugeleulatuvama mõjuga Euroopa Liidule õigusliku pädevuse andmine tööhõivepoliitika edendamiseks. Seejuures on tööhõive edendamise huvides Euroopa Komisjon avanud ukse ka turuvälistele teemadele nagu puuetega inimeste integratsioon, vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse leevendamine.

Euroopa tööhõivestrategia on üks näide sellest, kuidas ühenduse mõju hoolimata institutsionaalsetest ja õiguslikest takistustest laieneb liikmesriikide sotsiaalpoliitikas siiski kaugemale, kui seda võiks ahta sotsiaalpoliitilise *acquis* põhjal eeldada. Seetõttu tuleb Euroopa Liidu mõju Eesti sotsiaalpoliitikale hinnates *acquis* kõrval silmas pidada ka ühenduse mittesiduvaid ehk n.ö. pehmeid instrumente – programmilisi ja konsultatsioonidokumente, soovitusi ja hea praktika juhtnööre, tegevuskavu ja koostööprogramme. Just seesuguste dokumentide alusel on ühendus arutanud liikmesriikide pärusmaaks peetud teemasid, nagu tervishoid, kutseõpe, pere- ja noortepoliitika, rassiline diskrimineerimine, eakate heaolu, maaelu areng. Euroopa Liidu soovitus nr 92/442 sotsiaalkaitse eesmärkide ja sotsiaalpoliitika abinõude lähendamise kohta iseloomustab hästi Euroopa Liidu sotsiaalpoliitika üldist põhimõtet – **ühised eesmärgid, kuid erisugused vahendid ja mitmekesised lahendused.**

Eelpool kirjeldatud lähenemine sotsiaalkaitsele ühendab tegelikult kõiki Euroopa Liidu viimaste aastate sotsiaalpoliitilisi suundumusi. Lissaboni tippkohtumisel 2000. aasta märtsis seadis ühendus järgmise kümne aasta sotsiaalpoliitika sihtideks Euroopa sotsiaalkaitse kaasajastamise, heade töökohtade loomise ja inimestesse investeerimise, sotsiaalse tõrjutuse vähendamise. Nende eesmärkide saavutamise vahendiks liikmesriikide on koostöö ehk eurokeeles *avatud koordineerimise meetod*. See tähendab, et Euroopa Liit seab eesmärgid, kuid tee nendeni jõudmiseks valib iga liikmesriik ise. Seejuures toetab Euroopa Liit kogemuste ja hea praktika vahetust koostööprogrammide algatamise ja rahastamisega.

Eesti on kandidaatriigina küllalt energiliselt osalenud Euroopa Liidu algatatud sotsiaalpoliitilistes aruteludes. Käimas on läbirääkimised Eesti kaasamiseks Euroopa Liidu tööhõive ja sotsiaalse sidususe koostööprogrammidesse. Euroopa Liiduga ühinemisel on oodata veelgi tihedamat info- ja kogemuste vahetust teiste liikmesriikidega. Kõigel sellel on oma mõju Eesti sotsiaalpoliitilistele teadmistele ja praktikale.

Euroopa Liit – kas majanduslik või sotsiaalne ühendus?

Tõsiasi on, et Euroopa Liidu sotsiaalpoliitika arvestab ka täna eelkõige turuprotsesse ja töötab ühisturu huvides. Euroopa Liidu jaoks ei ole võrdsete võimaluste tagamine ja võitlus sotsiaalse tõrjutusega üksnes sotsiaalse õigluse küsimus. Selle taga on majanduslikud põhjendused – ühelt poolt võimaldab see igaühel panustada ühiskonna majanduslikku heaolusse ja sellest siis ka osa saada, teiselt poolt hoiab vaos kasvavaid sotsiaalkulutusi. Majandusedu ja sotsiaalkaitse siiski ei välista, vaid toetavad teineteist instrumentide tasakaalustatud valikul.

Kuigi Euroopa Liidu sotsiaalpoliitikat iseloomustab endiselt killustumine piiratud hulga riikidele seaduste ning võrratult suurema hulga erisuguse poliitilise kaaluga dokumentide vahel, on see siiski jõudnud uude, selgesti eristatavasse arenguetaapi. Kunagised katsed harmoniseerida sotsiaalseid õigusi on asendunud subsidiaarsuse põhimõtte ja "pehmete" seaduste usaldamisega.

Liikmesriigid kogevad täna ühtesid ja samu sotsiaalseid probleeme: rahvastiku vananemine ning raskused pensionide ja tervishoiu rahastamisel; tööpuudus kõrvuti kvalifitseeritud tööjõu puudusega; vaesus ja sotsiaalne tõrjutus. Riigid on tunnistanud vajadust leida neile probleemidele üheskoos lahendusi, kuid seda eelistatakse teha pigem koostöö ja kogemuste vahetamise teel kui endale uusi siduvaid kohustusi võttes. Eestil on võimalus neid väärtusi Euroopaga jagada, Euroopa Liidu liikmesriikide ühistest kogemustest õppida ja nende toel oma lahendusteni jõuda.

Kasutatud allikad:

- Chalmers, D., Szyszczak, E. (1998) *European Union Law: Towards a European Polity?* Ashgate
- Leppik, L. (1999) Eurointegratsiooni mõjud Eesti sotsiaalse kaitse poliitikale. Kogumikus *Eesti 21 sajandil: arengustrateegiad, visioonid, valikud*. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus

Euroopa tasemel pensionid ja toetused

Merle Malvet

Sotsiaalministeeriumi sotsiaalkindlustuse ja toetuste osakonna juhataja

Kui palju tõusevad Eestis Euroopa Liiduga ühinedes pensionid ja toetused, küsivad inimesed, eeldades, et Euroopa Liit on kehtestanud nõuded pensionide ja toetuste suuruse kohta ning et need on kindlasti soodsamad kui täna Eestis kehtivad. Peab kohe ütleva, et küsimusele ei saa vastata "tõusevad nii ja nii palju". Samas ei saa ka öelda, et pensionid ja toetused üldse ei suurene. Nimelt puuduvad Euroopa Liidus otsesed nõuded sotsiaalkindlustushüvitiste suuruse kohta.

Aastakümneid oli Euroopa Liidu ainus sotsiaalkindlustust puudutav põhimõte: arvestada hüvitiste määramisel töötamise (mõningal juhul ka elamise) aega kõigi liikmesriikide territooriumil, et soodustada töötajate vaba liikumist. Kui miski hüvitise suurust mõjutab, siis see, millises liikmesriigis oli inimene töötanud ja kui suured olid seal hüvitised. Seega kui inimene on oma pensioni välja teeninud näiteks Saksamaal, siis on tal õigus Saksamaa kõrgele pensionile ka juhul, kui ta vanaduspõlves asub elama Portugalis, kus elatustase ja pensionid on üldiselt madalamad.

Alles 1999. aastal jõustus **Amsterdami lepinguga** uus säte Euroopa Liidu asutamislepingus - artikkel 136 -, mis teiste sotsiaalsete põhiõiguste kõrval mõjutab ka õigust sotsiaalkindlustusele. Nimetatud artikli kohaselt tunnustavad Euroopa Liit ja liikmesriigid Euroopa sotsiaalharta ning võtavad oma eesmärgiks tööhõive edendamise ning elamis- ja töötingimuste parandamise.

Amsterdami lepingu artiklis 136 nimetatud sotsiaalharta ei ole Euroopa Liidu õigusakt, vaid on koostatud teise suure üleeuroopalise organisatsiooni, **Euroopa Nõukogu** poolt, mille liige Eesti on 1993. aastast ja mis nüüd Amsterdami lepingu kaudu on seotud ka Euroopa Liidu õigusega. Eesti ühines parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta 2000. aastal. Kuigi sotsiaalharta kõiki sätteid ei ratifitseeritud, võeti sotsiaalkindlustuse osas kohustused siiski täies mahus vastu.

Sotsiaalharta ratifitseerimine ei tähenda, et kellelgi tekib automaatselt õigusi või kohustusi juurde, kuna sotsiaalharta ei ole (välja arvatud üksikud sätted) otsekohaldatav. Sotsiaalharta sätetatud õigused tuleb tagada siseriiklike seaduste, kollektiivlepingute, riiklike programmide vms kaudu. Samas tuleb riigil seaduste toimimist ja kodanike õiguste kaitset tõestada statistika, uuringute ja kohtupraktikaga.

Sotsiaalharta artiklist 12 tulenevalt peab Eesti tagama sotsiaalkindlustuse toimimise vähemalt sellisel **tasemel, mida on vaja Euroopa sotsiaalkindlustuskoodeksi ratifitseerimiseks**. Euroopa sotsiaalkindlustuskoodeks loetleb **sotsiaalkindlustuse liigid** ning sätestab nende **miinimumstandardid**.

Sotsiaalkindlustuse liigid on järgmised:

- ravikindlustus (hõlmab nii arstiabi kui haigushüvitisi)
- töötushüvitis
- vanadushüvitis
- töövigastushüvitis
- perehüvitis
- emadushüvitis
- invaliidsushüvitis
- toitjakaotushüvitis
- matusehüvitis

Eesti olukorda analüüsid jõuti sotsiaalharta ratifitseerimise eel järeldusele, et Eestis on olemas kõik sotsiaalkindlustuse liigid ning et:

- kõigi sotsiaalkindlustuse liikide puhul on ületatud kaitstavate isikute arvu puudutavad standardid
- õigusaktid ja praktika on vastavuses Euroopa sotsiaalkindlustuskoodeksi nõuetega raviteenuste, haigushüvitiste, vanadushüvitiste, perehüvitiste, emadushüvitiste ja toitjakaotuspensioni osas.

Ekspertide arvamuse kohaselt ei vastanud 1999. aastal koodeksi nõuetele invaliidsuse, matuse, töötuse ja tööõnnetuse puhul makstavate hüvitiste tase. Nüüdseks peaks nõuetele vastama ka invaliidsushüvitise ning töötuskindlustuse seaduse täiel rakendamisel 2003. aastast ka töötuhüvitise tase. Riigikogu menetluses oleva tööõnnetuse ja kutsehaiguskindlustuse seaduse rakendamisel vastavad Euroopa standarditele ka nimetatud hüvitised.

Parandatud ja täiendatud sotsiaalharta ja sotsiaalkindlustuskoodeksi teksti võib leida Euroopa Nõukogu info- ja dokumendikeskuse koduleheküljelt <http://www.ok.ee/enib/>

Euroopa Sotsiaalkindlustuskoodeksi standardid

Hüvitise liik	Standardne hüvituse saaja	Hüvitise suurus
Haigushüvitis	mees abikaasa ja kahe lapsega	45% haigusele eelnenud tulust
Töötus-hüvitis	mees abikaasa ja kahe lapsega	45 % töötusele eelnenud tulust
Vanaduspension	mees pensioniealise abikaasaga	40 % mees-lihttöölise keskmisest netopalgast
Töövõimetus-pension	mees abikaasa ja kahe lapsega	40% meesliht-töölise keskmisest netopalgast
Toitjakaotuspension	mees abikaasa ja kahe lapsega	40% meesliht-töölise keskmisest netopalgast
Töövigastuse korral:		
Töövõimetus-hüvitis	mees abikaasa ja kahe lapsega	50% eelnenud netotulust
Täielik töövõimetus	mees abikaasa ja kahe lapsega	50% meesliht-töölise keskmisest netopalgast
Toitjakaotus	lesk kahe lapsega	40% meesliht-töölise keskmisest netopalgast
Emadushüvitis	naine	45% eelnenud netotulust
Perehüvitis		hüvitise koguväärtus riigieelarves = 1,5 % meeslihttöölise palgast x kõikide elanike laste koguarv
Matusetoetus		20-kordne meeslihttöölise päevatöötasu

Pensionid ja arstiabi välismaal elades

Leili Matsar

Sotsiaalministeeriumi sotsiaalkindlustuse ja toetuste osakonna peaspetsialist

Heli Sildmäe

Sotsiaalministeeriumi sotsiaalkindlustuse ja toetuste osakonna jurist

Ühest riigist teise elama asudes tekivad muu hulgas küsimused – mis saab siis, kui ma haigeks jään või töö kaotan? Kas minu lastel on õigus võõrsil peretoetusi saada? Kes maksab mulle vanaduspõlves pensioni? Et elukohamaad vahetanud inimene ei jääks sotsiaalse kaitseta, on Euroopa riigid kehtestanud ühiseid reegleid ja kokkuleppeid võõrtöötajatele ja nende pereliikmetele sotsiaalkindlustushüvitiste tagamiseks.

Lisaks Euroopa Liidu sotsiaalkindlustuse koordineerimissüsteemile (vt lähemalt Pille Liimali artiklist "Euroopa Liidu mõju Eesti sotsiaalpoliitikale) rakendatakse neile riikidele, kes ei ole Euroopa Liidus, Euroopa Nõukogu ajutisi sotsiaalkindlustuslepinguid. Samuti on riigid omavahel sõlminud kahe- või mitmepoolseid sotsiaalkindlustuslepinguid.

Ajutised sotsiaalkindlustuslepingud

Eesti ühines 2001. aasta oktoobris kahe Euroopa Nõukogu ajutise sotsiaalkindlustuslepinguga (edaspidi ajutised sotsiaalkindlustuslepingud), mis tagavad sotsiaalse kaitse teistes Euroopa riikides elavatele Eesti kodanikele. Need on: 1. Euroopa ajutine sotsiaalkindlustusskeemide leping (koos protokolliga), mis hõlmab vanadus-, invaliidsus- ja toetajakaotushüvitist; 2. Euroopa ajutine sotsiaalkindlustusskeemide leping (koos protokolliga), välja arvatud vanadus-, invaliidsus-, ja toetajakaotushüvitise skeemid.

Esmapilgul keeruliste pealkirjade taga peitub lihtne põhimõte: seaduslikult lepinguosalise riigi territooriumil viibivatel Eesti kodanikel on õigus samasugustele sotsiaalkindlustushüvitistele nagu asukohamaa enda kodanikel.

Millistes riikides on põhjus selliseid õigusi nõuda? Tänapäevaks on nimetatud lepingutega ühinenud peale Eesti veel 20 riiki: Belgia, Hispaania, Holland, Iirimaa, Island, Itaalia, Kreeka, Küpros, Luksemburg, Norra, Portugal, Prantsusmaa, Rootsi, Saksamaa, Taani, Türgi, Suurbritannia, Tšehhi, Leedu ja Läti.

Ajutised sotsiaalkindlustuslepingud laienevad järgmistele sotsiaalkindlustusliikidele:

- vanaduspension
- invaliidsuspension (Eestis töövõimetuspension)
- toetajakaotuspension
- haigus- ja emadushüvitised ja raviteenused, kui nende saamine ei sõltu inimese sissetulekust
- töötuhüvitis
- tööõnnetuse puhul makstavad hüvitised;
- peretoetused.

Ülalnimetatud hüvitiste saamiseks peavad olema täidetud lepingutes sätestatud tingimused. Reeglina on ühe või teise hüvitise saamise eelduseks, et inimene on teatud aja selles riigis elanud (tingimustest lähemalt vt tabel 1).

Ajutiste sotsiaalkindlustuslepingute puhul tuleb tähelepanu pöörata ka lepingute lisadele, kuna enamuse riike on teinud reservatsioone. Samuti võivad isiku õigused sotsiaalkindlustushüvitistele olla suuremad, kui ajutiste sotsiaalkindlustuslepingutega ühinenud riigid on lisaks sõlminud omavahelisi sotsiaalkindlustuslepinguid.

Tabel 1. Euroopa Nõukogu ajutised sotsiaalkindlustuslepingud

Hüvitis	Tingimused
vanaduspension toitjakaotuspension	Kui pension on kindlustuspõhine (sissemaksetest sõltuv), peab isik olema ühe lepinguosalise riigi elanik. Kui pension ei sõltu sissemaksetest (Eestis rahvapension), peab isik olema lepinguosalise ¹ riigi territooriumil elanud vähemalt 15 aastat pärast 20. aastaseks saamist ja vähemalt 5 aastat enne pensioni taotlemist ning jätkuvalt elama selle riigi territooriumil.
invaliidsuspension	isik peab olema elanud selles riigis enne invaliidsust põhjustanud haigust
haigus- ja emadushüvitis raviteenused töötuhüvitis	Kui hüvitis on kindlustuspõhine, peab isik olema selle lepinguosalise riigi elanik. Isik peab olema elanud selles riigis enne haiguse esmakordset diagnoosimist, oletatavat rasedumispäeva või töötuks jäämist
peretoetus	Kui hüvitis ei ole kindlustuspõhine, peab isik olema elanud selle riigi territooriumil vähemalt 6 kuud.
tööõnnetuse korral makstav hüvitis	isik peab olema elanud ühe lepinguosalise riigi territooriumil

¹ ükskõik milline riik, kes on ühinenud ajutiste sotsiaalkindlustuslepingutega

² riik, kus isik taotleb hüvitist

Riikidevahelised lepingud

Riikidevahelised kahe- või mitmepoolsed sotsiaalkindlustuslepingud võimaldavad paremini arvestada riikide sotsiaalkindlustussüsteemi erinevusi ning nende kodanike huve ja vajadusi.

Erinevalt Euroopa ajutistest sotsiaalkindlustuslepingutest võimaldavad riikidevahelised lepingud osapoolte riikides töötatud aastad kokku liita selleks, et tekiks õigus pensionile või muule sotsiaalkindlustushüvitisele. Lepinguosaline riik maksab inimesele hüvitisi vastavalt selles riigis töötatud ajale ja seal makstud sotsiaalkindlustusmaksetele.

Euroopa

Üldjuhul kehtivad riikidevahelised lepingud ainult osapoolte kodanike suhtes. Kui nimetatud lepinguid on sõlminud riigid, kes on ühinenud Euroopa Nõukogu ajutiste sotsiaalkindlustuslepingutega, laienevad riikidevahelistes lepingutes sätestatud õigused ka teiste ajutiste sotsiaalkindlustuslepingutega ühinenud riikide kodanikele. Eesti on tänaseks sõlminud sotsiaalkindlustuslepingud Rootsi, Soome, Läti, Leedu ja Ukrainaga (vt lähemalt tabel 2).

Eesti ühinemiseni Euroopa Liiduga on just Euroopa Nõukogu ajutised sotsiaalkindlustuslepingud ning riikidevahelised sotsiaalkindlustuslepingud aluseks sotsiaalkindlustushüvitiste maksmisele Eesti kodanikele teistes Euroopa riikides ning, vastupidi, Euroopa riikide kodanikele Eestis.

Tabel 2. Riikidevahelised lepingud

Leping ja jõustumine	Mida hõlmab	Kellele laieneb	Kuhu pöörduda
Eesti – Läti 29.01.1997	vanadus-, rahva-, invaliidsus-, toitjakaotus- ja väljateenitud aastate pension, töötushüvitis, ravikindlustus, matuse-toetus	* isikud, kellele Läti õigusaktide alusel on täitunud rohkem kui üks aasta pensioniõiguslikku või pensionikindlustus-staazi * pensionärid, kes on vahetanud või vahetavad Eestist Lätisse või Lätist Eestisse pärast lepingu jõustumist elukohta * isikud, kes on Eesti seaduste alusel ravikindlustatud	Läti Vabariigis: LV Sotsiaalhooldus-ministeerium Eesti Vabariigis: Riiklik Sotsiaalkindlustusamet Eesti Haigekassa Tööturuamet
Eesti-Leedu 10.02.1997	vanadus-, rahva-, invaliidsus-, toitjakaotus- ja väljateenitud aastate pension, hüvitis töövigastuse ja kutsehaiguse korral, töötushüvitis, ravi- kindlustus, matusetootus	* isikud, kellele Leedu õigusaktide alusel on täitunud rohkem kui üks aasta pensioniõiguslikku või pensionikindlustus-staazi * pensionärid, kes on vahetanud või vahetavad elukohta Eestist Leedusse või Leedust Eestisse pärast lepingu jõustumist * isikud, kes on Eesti seaduste alusel ravikindlustatud	Leedu Vabariigis: Sotsiaalse Kaitse ja Töoministeerium, Tervishoiu-ministeerium Eesti Vabariigis: Riiklik Sotsiaalkindlustusamet Eesti Haigekassa Tööturuamet
Eesti-Soome 01.10.1997	Vanadus-, rahva-, invaliidsus- ja toitjakaotuspension, teatud tingimustel ka tööõnnetuse ja kutsehaiguse puhul makstav hüvitis, töötushüvitis, ravikindlustus	* isikud, kes on töötanud nii Soomes kui ka Eestis; * pensionärid, kes on vahetanud või vahetavad elukohta Eestist Soome või Soomest Eestisse pärast lepingu jõustumist; * isikud, kes on Eesti seaduste alusel ravikindlustatud	Soome Vabariigis: Sotsiaal- ja Tervishoiu-ministeerium, Soome Rahvapensioniamet Tööturuamet Eesti Vabariigis: Riiklik Sotsiaalkindlustusamet Eesti Haigekassa Tööturuamet
Eesti – Rootsi 01.11.1993	ravikindlustus	isikud, kes on Eesti seaduste alusel ravikindlustatud	Rootsi Kuningriigis: Riiklik Sotsiaalkindlustusamet Eesti Vabariigis: Eesti Haigekassa
Eesti – Ukraina 28.01.1998	vanadus-, rahva-, invaliidsus-, toitjakaotus- ja väljateenitud aastate pension, hüvitis töövigastuse ja kutsehaiguse korral, ravikindlustus, töötushüvitis, matusetootus	* isikud, kellele Ukraina õigusaktide alusel on täitunud rohkem kui üks aasta pensioniõiguslikku või pensionikindlustusstaaži; * pensionärid, kes on vahetanud või vahetavad elukohta Eestist Ukrainasse või Ukrainast Eestisse pärast lepingu jõustumist; * isikud, kes on Eesti seaduste alusel ravikindlustatud	Ukrainas: Ukraina Elanikkonna Sotsiaalse Kaitse Ministeerium Eesti Vabariigis: Riiklik Sotsiaalkindlustusamet Eesti Haigekassa Tööturuamet

Mõttevara

Agada kirjanduses on öeldud:

"Kord sõitis paganausuliste laev merd. Reisijate hulgas oli ka keegi juudi noormees. Tõusis kohutav torm ja igaüks hakkas paluma oma jumalat. Nähes, et sellest polnud abi, pöördusid nad juudi noormehe poole: "Palu oma jumalat! Me oleme kuulnud, et ta vastab palvetele, kui te teda kutsute, sest ta on kõigevägevam." Noormees tõusis, palus kogu oma südamest Jumalat ja torm vaibus. Sadamas läksid reisijad poodidesse, et osta kõike hädavajalikku ja küsisid noormehelt: "Aga kas sina ei taha midagi osta?" Ta vastas: "Kas teie siis ei tea, et ma olen vaid vaene võõramaalane?" Seda kuuldes nad hüüatasid: "Sina – ja vaene võõramaalane! Meie oleme vaesed võõramaalased, sest meie oleme siin, aga meie jumalad on kellel Babülonis, kellel Roomas, ja kasu pole neist mingisugust. Aga sina, kuhu sa ka ei läheks, sinu Jumal on alati sinuga!"

Rabi Iosi ben Eliša ütles: "Kui kasvab üles põlvkond, kellele saab osaks palju ülekohtu, siis on vaja vaadata, kuidas on lood Iisraeli kohtunikega, kuna kõigis nuhtlustes, mis saavad osaks inimestele siin maailmas, on süüdi ainult Iisraeli rumalad kohtunikud..."

Kui rabi Eliezer haigestus, tulid tema õpilased teda vaatama. Nad istusid tema ette ja ütlesid: "Õpetaja, õpeta meid milleski." Rabi vastas: "Hoidke oma ligimese au, aga palvetamise ajal pidage meeles, kelle ees te seisate. Siis väärte elu tulevases maailmas".

Kord läksid rabi Hia Raba ja rabi Šimon ben Halafta mööda Arbeli orgu ja nägid taevas koiduvalgust. Rabi Hia pöördus rabi Šimoni poole ja ütles: "Rabi, niisugune on ka Iisraeli lunastus – algul vähe ja siis ikka rohkem ja rohkem."

Rabi Hama ben Hanina ütles: "Kui sinu vaenlane tõusis hommikul vara, et sind tappa ja tuli näljasena su majja, siis sööda ja jooda teda." Kui teised ütlevad sulle midagi halba, siis suhtu sellesse nagu pisiasjasse. Kui sina räägid teistest halba, siis suhtu sellesse täie tõsidusega.

See, kes varastab paljudelt, peab kahju eest tasuma paljudele. Halvem on varastada ühiskonnalt kui üksikisikult. Kes varastab üksikisikult, sellele suudab ta kahju tasuda, kes varastab ühiskonnalt, ei suuda seda teha.

Kui sa teed palju head, jäägu see tähtsusetuks asjaks sinu silmis. Ära ütle "ma andsin omast käest", vaid ütle "ma andsin seda, mida teised andsid mulle"... Saagu sinu silmis suureks sulle tehtud väike heategu... Osutugu sinu poolt teisele tehtud väike solvang suureks sinu silmis, kuid sinule tehtud solvang jäägu tähtsusetuks. Ütle endamisi: "Mind karistati vähem kui ma olin ära teeninud. Minu üleastumised on rängad."

Koostanud Jüri Raudsepp

Agada või ka *agada kirjandus* on juudi kultuuri väljapaistvamaid saavutusi. Uusheebrea keeles (ivriit) tähendab *agada* "jutustust" või "legendi". See on Piiblike järgnenud ajastu juudi ilukirjanduse klassika, žanrilt küllalt mitmekesine, sisaldades vanasõnu, aforisme, ajaloolisi pärimusi, rabide ja nn tarkade ütlusi. Esitatud väike

valik on võetud venekeelsest tõlkeraamatust "???????????? ??????", ??????????-
???????, 1999.